

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Augustės Šutinytės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

**Magistro baigiamasis darbas
Režimas laisvės atėmimo vietose ir jo pagrindiniai reikalavimai**

Vadovė: lekt. dr. Andželika Vosyliūtė
Recenzentas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Vilnius
2016

Turinys

Įvadas	
1. Režimo samprata	5
1.1. Teisės aktų, reglamentuojančių režimą laisvės atėmimo vietose, istorinė raida ...	5
1.2. Režimo sąvoka	9
2. Pagrindiniai pataisos įstaigų režimo reikalavimai	14
2.1. Būtinasis nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra	15
2.2. Reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas	22
2.3. Skirtingų laikymo sąlygų sudarymas atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu.....	31
3. Teisinės pasekmės pažeidus režimo reikalavimus	47
Išvados ir pasiūlymai	
Šaltinių sąrašas	
Santrauka	
Summary	
Priedai	

Ivadas

Temos aktualumas. Laisvės atėmimo bausmė yra kraštutinė baudžiamosios atsakomybės priemonė (*ultima ratio*), kurios taikymas asmeniui sukelia labai daug suvaržymų. Dėl įkalinimo žalingumo, šiandieninėje visuomenėje vis dažniau siūloma ieškoti alternatyvų tokiai baudžiamosios atsakomybės formai, tačiau jei laisvės atėmimo bausmė yra neišvengiama, privalo būti nustatyta tokia jos atlikimo tvarka ir sąlygos, kad skatinant asmens gebėjimus gyventi nenusikalstamai, būtų pasiektas vienintelis įkalinimo tikslas – resocializacija¹.

Nors po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo praėjo jau 26 metai, tačiau bausmių vykdymo sistemos reglamentavime dar vis jaučiama Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (toliau – Tarybų Sąjunga) įtaka, kuomet asmuo buvo laikomas pataisos objektu, kurio ydingus bruožus buvo būtina pakeisti, o jį patį perauklėti. Todėl dabartiniame Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse (toliau – LR BVK) režimas laisvės atėmimo vietose yra laikomas ne bendra tvarka, taisyklėmis ar reikalavimais (kaip numatyta tarptautiniuose standartuose), o viena iš pataisos priemonių, kai asmenį izoliuojant, nuolat prižiūrint, verčiant tiksliai ir nenukrypstamai atlikti pareigas, pagal LR BVK 1 str. 2 d.² siekiama, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Toks režimo suvokimo, jam keliamų pagrindinių reikalavimų ir tikslų skirtingumas lemia šio magistro darbo temos aktualumą.

Darbo tikslas yra atskleisti režimo laisvės atėmimo vietose sąvoką, nustatyti tiek nacionaliniuose teisės aktuose, tiek tarptautiniuose standartuose įtvirtintus pagrindinius režimo reikalavimus bei atskleisti teisinės pasekmes, pažeidus juos.

Šiam įvardintam darbo tikslui pasiekti yra būtina išsikelti tam tikrus *uždavinius*:

1. išanalizuoti teisės aktų, reglamentuojančių režimą laisvės atėmimo vietose, istorinę raidą ir jos įtaką dabartiniam režimo reglamentavimui;
2. ištirti režimo sąvoką nacionaliniuose teisės aktuose bei jos atitikimą tarptautiniuose standartuose įtvirtintoms nuostatoms;
3. atskleisti pagrindinius režimui keliamus reikalavimus, pabrėžiant galimas perspektyvas juos tobulinant;
4. ištirti teisinės pasekmes, kylančias asmeniui, pažeidus režimo reikalavimus bei jų įtaką asmens resocializacijai.

¹ Resocializacija - asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis siekiant integruoti asmenį į visuomenę.

² Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Darbo objektas atitinka šio magistro darbo temos pavadinimą – režimas laisvės atėmimo vietose ir jo pagrindiniai reikalavimai.

Šiame magistro darbe išsikeltiems tikslams pasiekti naudojami alternatyvų, analizės, lyginamasis istorinis, lyginimo, mokslinės literatūros analizės bei apibendrinimo *tyrimo metodai*:

1. alternatyvų tyrimo metodas naudojamas atskleisti naujoms problemoms bei joms išspręsti, lyginant konkuruojančias teorijas režimo sąvokos apibūdinime;
2. analizės metodas pasirinktas išsamiam režimo bei jo pagrindinių reikalavimų nagrinėjimui, išskaidant šiuos reiškinius į dalis, požymius ir juos detaliai ištiriant;
3. teisės aktų, reglamentuojančių režimą laisvės atėmimo vietose, istorinei raidai ištirti, lyginant režimo ir jo pagrindinių reikalavimų reglamentavimą šiuolaikinėje teisėje, pasirinktas lyginamasis istorinis metodas;
4. atrasti panašumams bei skirtumams su tarptautiniuose standartuose įtvirtintomis nuostatomis, buvo pasirinktas lyginimo metodas;
5. mokslinės literatūros tyrimo metodas pasirinktas tam, kad būtų išanalizuota mokslinė medžiaga, Lietuvos bei užsienio šalių teoretikų moksliniai darbai bei įvairaus pobūdžio publikacijos;
6. apibendrinimo tyrimo metodu siekiama apibendrinti išanalizuotą medžiagą bei suformuluoti išvadas.

Darbo originalumas. Režimas laisvės atėmimo vietose ir jo pagrindiniai reikalavimai šiuo metu yra dažnai nagrinėjama tema, kadangi vis dažniau akcentuojant įkalinimo žalingumą, remiantis tarptautinėmis rekomendacijomis, stengiamasi pateikti atsakymą, kokios turėtų būti įkalinimo sąlygos, tvarka, reikalavimai, kurie padėtų siekti pagrindinio įkalinimo tikslo – resocializacijos. Šiuo tikslu buvo išleistos kelios G. Sakalausko mokslinės publikacijos: „Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje“, „Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos“, Teisės instituto leidinys „Nuteistųjų integracijos modelis“. Taip pat per pastaruosius penkerius metus šia tema buvo parašyti keli magistro darbai, iš kurių šis išsiskiria teisės aktų, reglamentuojančių režimą laisvės atėmimo vietose, istorinės raidos analize, koncentravimusi ties režimo sąvoka ir jo pagrindiniais reikalavimais bei kritišku jų vertinimu, nenukrypstant į režimo užtikrinimo priemones, kurių specifiškumas būtų vertas atskiro magistrinio darbo. Taip pat šiame darbe tiriamos teisinės pasekmės, kylančios pažeidus režimo reikalavimus, aptariama jų įtaka asmens resocializacijai bei

apžvelgiami aktualūs per pastaruosius metus įsigalioję teisės aktų bausmių vykdymo srityje pakeitimai.

Šiame magistro darbe režimo sąvoka laisvės atėmimo vietose bei jo pagrindiniai reikalavimai yra atskleidžiami vadovaujantis tiek nacionaliniais teisės aktais, teoretikų moksliniais darbais, įvairaus pobūdžio publikacijomis, tiek tarptautiniuose standartuose įtvirtintomis nuostatomis. Todėl *svarbiausi šaltiniai*, kurie yra analizuojami šiame magistro darbe yra LR BVK, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ (toliau – Europos kalėjimų taisyklės)³, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ (toliau – Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės)⁴, Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) (toliau – Kankinimų prevencijos komitetas) standartai⁵. Taip pat išskirtinę vietą šaltinių sąrašė užima mokslinės publikacijos (pavyzdžiui, G. Sakalauskas „Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos“⁶, D. Usik „Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą“⁷), kadangi juose atskleidžiamas globalus požiūris į įkalinimo sistemą, atitinkantis Europos teisinės-kultūrinės erdvės nuostatas.

³ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁵ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>.

⁶ SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88).

⁷ USIK, D. Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 4 (8).

1. Režimo samprata

1.1. Teisės aktų, reglamentuojančių režimą laisvės atėmimo vietose, istorinė raida

Pirmą kartą laisvės atėmimo bausmė buvo paminėta 1529 m., I Lietuvos Statute, tačiau nei jame, nei II Lietuvos Statute šios bausmės vykdymo tvarka nebuvo numatyta. Tik III Lietuvos Statutą galime sieti su pačios laisvės atėmimo bausmės atsiradimu, kadangi ji atsirado tuomet, kai bausmės skyrimo teisę perėmė valstybė, o kalėjimai buvo įsteigti vykdyti būtent šios bausmės rūšį. Deja, paties kalinimo režimo III Statutas neapibrėžė, kadangi apie kalinių pataisymą juos auklėjant tuo metu nebuvo ir kalbos, nes jokie teisiniai aktai nereglementavo klausimų, susijusių su kalėjimo bausmės atlikimu, visa tai buvo palikta spręsti administracijai⁸.

Dar vienas teisės aktas, svarbus režimo laisvės atėmimo vietose vystymuisi, yra Rusijoje išleistas, Lietuvos teritorijoje taikytas, specialus įstatymas apie laisvės atėmimą, pavadinimu „Įstaigų ir statutų suimtiesiems (areštuotiems) ir išstremtiems sąvadas“⁹. Šiame įstatyme galime aptikti režimo užuomazgų, kadangi yra kalbama apie suimtųjų laikymą grasos ir darbo kalėjimuose, apie suimtųjų maitinimą, gydymą. Buvo numatyta, jog laisvės atėmimo vietose suimtieji klasifikuojami į grupes pagal lytį, luomą, nusikaltimo sunkumą, o tai galima laikyti režimo užuomazgomis (dabar vienas iš pagrindinių režimo reikalavimų, yra skirtingų laikymo sąlygų sudarymas, atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu). Taip pat nemažai straipsnių buvo skiriama laisvės atėmimo bausmės ypatumams, atsižvelgiant į tai, kuriam luomui priklausė suimtas: privilegijuotam ar neprivilegijuotam¹⁰.

Galima pastebėti, kad laikotarpiu, kuomet Lietuva buvo Rusijos imperijos sudėtyje, buvo leidžiami tokie teisės aktai, instrukcijos, reglamentavę įkalinimo vietų režimą: Baudžiamasis statutas, kurio 843 – juose straipsniuose minima laisvės atėmimo bausmė, o bausmės skirstomos į baudžiamąsias ir pataisos; Vyriausiosios kalėjimų valdybos išleistos instrukcijos, reglamentavusios įkalinimo vietų režimą, kalėjimų vidaus tvarką, pavyzdžiui, šaunamųjų ginklų, grandinių, įspėjamųjų pančių panaudojimą¹¹. Nors buvo leidžiama daug šių instrukcijų, tačiau svarbiausiu įstatymu kalėjimams buvo laikomas „Suimtųjų statutas“, kuris buvo nuolat pildomas įvairiais aktais: „Teismo statutu“,

⁸ BLAŽEVIČIUS, J., *et al. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 508.

⁹ Ten pat, p. 9.

¹⁰ BUČIŪNAS, G. Bausmės vykdymas Lietuvos kalėjimuose (I). *Teisės problemos*, 1995, nr. 4, p. 29.

¹¹ Ten pat.

„Statutu apie bausmes, skiriamas taikos teisėjų“, „Nepilnamečių pataisos prieglaudų laikinosiomis taisyklėmis“. Be to, šiame statute vienas iš įtvirtintų laisvės atėmimo tikslų – pataisyti ir nubausti nusikaltėlius – nors ir netiesiogiai, bet yra propaguojamas dar ir dabartinėje bausmių vykdymo sistemoje.

1861 m. panaikinus baudžiavą ir įsigaliojus Rusijos imperijos įstatymų sąvadui, laisvės atėmimo vietos buvo skirstomos į rūšis, atsižvelgiant į laisvės atėmimo tikslą, o kaliniai buvo skirstomi į grupes pagal lytį, amžių, nusikaltimo sunkumą. Šis skirstymas lėmė ne tik kalinimo režimą, tačiau išliko tam tikri kalinimo režimo skirtumai, kurie priklausė nuo to ar asmuo privilegijuotasis, ar ne. Nors šiuo laikotarpiu galima aptikti kalinimo sistemos taisyklių – bendros kameros, leidimas bendrauti tarpusavyje, taip pat su kalėjimo administracija ir globos draugijų atstovais¹², tačiau pažangios kalinimo sistemos elementų dar nebuvo: nenumatyta galimybė sutrumpinti bausmės atlikimo laiko arba nuo jos lygtinai ar visai atleisti, valstybė nesirūpino bausmę atlikusiu nuteistuoju ir pan.¹³.

Laikotarpiu po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo, Lietuvoje galiojo Rusijos baudžiamasis statutas bei buvo išleisti vieni iš svarbesnių kalėjimų režimui teisės aktų – tai 1919 m. išleistas „Laikinas įstatymas apie namus suimtiesiems“ ir Teisingumo ministro „Instrukcija suimtiesiems namų viršininkams ir užvaizdoms“, kurioje buvo numatyta vidinė namų suimtiesiems tvarka, susirašinėjimas su giminėmis, kalinių susirgimas, areštantų maitinimas. Be kita ko, ši instrukcija numatė, jog areštantai turi būti laikomi skyriumi nuo nusmerktųjų, vyrai atskirai nuo moterų, svarbūs prasikaltėliai nuo mažiau svarbių, o esant galimybei atskirai turi būti laikomi ir nepilnamečiai. Taip pat ši instrukcija numatė drausminių bausmių skyrimo tvarką¹⁴. Tais pačiais metais priimtas „Įstatymas apie palengvinimus kaliniams“ numatė, jog kaliniai, gerai elgęsi bausmės atlikimo metu, gali būti tam tikros komisijos laikinai paleisti iš kalėjimo ne ilgiau kaip trims mėnesiams, taip pat kiekvienam kaliniui, kuris atlikdamas bausmę dėl darbštumo ir gero elgimosi kalėjimo pripažintas besitaisančiu piliečiu, bausmė trumpinama visu jos trečdaliu¹⁵.

Dar vienas labai svarbus dokumentas buvo 1932 m. sudarytas Teisingumo ministro Al. Žilinsko „Aplinkraštis suimtųjų namams“, kuriuo remiantis buvo įvesta progresyvinė

¹² BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 515.

¹³ BUČIŪNAS, G. Bausmės vykdymas Lietuvos kalėjimuose (I). *Teisės problemos*, 1995, nr. 4, p. 35.

¹⁴ BUČIŪNAS, G. Bausmės vykdymas Lietuvos kalėjimuose (II). *Teisės problemos*, 1996, nr. 3, p. 87.

¹⁵ Ten pat.

kalinimo sistema¹⁶. Aplinkraštyje buvo detalizuota tiek susirašinėjimų, pasimatymų, spaudos leidinių gavimo, kalinių daiktų perleidimo kitiems, darbų organizavimo tvarka ir kiti kalėjimų vidaus tvarkos klausimai, tiek kalinių, nuteistų kalėti daugiau nei vienerius metus, skirstymas į tris grupes (pirmoji, antroji, baudžiamoji). Svarbu tai, kad šioms trimis grupėms buvo nustatomas skirtingas, specialus režimas, susijęs su tokiais lengvatomis – pavyzdžiui, antrosios grupės kaliniai galėjo gauti ir skaityti atsiųstus iš kitur laikraščius, žurnalus, knygas; jiems buvo leidžiama kalbėti su lankytojais atsisėdus prie stalo iki 30 minučių; jie galėjo dalį pinigų, gautų už savo darbą, išleisti savo reikmėms, o baudžiamosios grupės kaliniai privilegijų, lengvatų negaudavo, nes jie į šią grupę patekdavo blogai elgęsi, darę blogą įtaką kitiems, todėl tokiems kaliniams buvo taikomi tam tikri draudimai. Pastebėtina, kad režimą kalėjimuose konkretizuodavo Kalėjimų inspektoriai, leisdami raštus, kuriuose išaiškino kalėjimų vidaus tvarkos klausimus (raštas „Dėl darbo dienos ilgumo“, „Dėl kalinių laiškų siuntimo tvarkos“ ir pan.). Be to, kiekviename kalėjime būdavo šių įstaigų viršininkų patvirtintos vidaus taisyklės¹⁷. Taigi, apibendrinant tarpukario laikotarpį, galime daryti išvadą, jog kalėjimų sistema tapo kur kas pažangesnė, buvo vystoma progresyvinė kalinimo sistema – kalinimo trukmė ir režimas priklausė nuo kalinio elgesio, atsirado galimybė sąlyginai atleisti kalinį nuo bausmės atlikimo, atsirado kalinių skirstymas į grupes. Taip pat pastebima tai, kad darbas, švietimas, religinis-dorovinis auklėjimas buvo laikoma pataiso priemonėmis ir buvo taikomos gana plačiai¹⁸.

Po sovietinės okupacijos ir aneksijos ši trapi Lietuvos penitencinė sistema buvo sugriauta ir įvesta griežta, jėga ir prievarta besiremianti sistema, kurioje režimą apibūdina pagrindiniai pataiso darbų politikos tikslai¹⁹ - laikyti nuteistuosius tokiais sąlygomis, kuriomis jie negalėtų padaryti veiksmų, kenkiančių socializmo statybai; perauklėti ir pripratinti nuteistuosius dirbti bendrabučio sąlygomis, nukreipiant jų darbą visuomenei naudinga kryptimi. Perauklėjimo priemonėmis buvo laikomas darbas ir politinis auklėjamasis darbas. Visa tai atsispindėjo Lietuvoje įvestame RTFSR pataiso darbų kodekse. Jis buvo panaikintas tik 1971 m., įsigaliojus Lietuvos TSR pataiso darbų kodeksui²⁰, kuriame režimas pradėtas laikyti viena iš penkių pataiso priemonių bei aiškiai išskirtas straipsnis, numatantis pagrindinius režimo laisvės atėmimo vietose

¹⁶ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 523.

¹⁷ BUČIŪNAS, G. Bausmės vykdymas Lietuvos kalėjimuose (II). *Teisės problemos*, 1996, nr. 3, p. 89.

¹⁸ Ten pat.

¹⁸ Ten pat, p. 94.

¹⁹ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 530.

²⁰ Ten pat, p. 531.

reikalavimus, kurie yra panašūs į dabartiname kodekse suformuluotuosius: būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra, siekiant, kad būtų pašalinama galimybė jiems padaryti naujų nusikaltimų ar įvykdyti kitų antivisuomeniškų poelgių; tikslus ir nenukrypstamas nuteistųjų vykdymas savo pareigų; skirtingos laikymo sąlygos priklausomai nuo nuteistojo padaryto nusikaltimo pobūdžio ir pavojingumo visuomenei laipsnio, nuteistojo asmenybės ir elgesio²¹. Iš esmės buvo vadovaujama tokia nuostata, jog „pataisyti nuteistą – reiškia išvaduoti jį nuo žalingų praeities atgyvenų, įskiepyti jam pagarbą socialistinei teisėtvarkai ir įtikinti jį, jog būtina nebedaryti nusikaltimų ir kitokių pažaidų“²².

Nors iki 2003 m. gegužės 1 d. (kol Lietuvos TSR pataisos darbų kodeksas nustojo galioti) kaskart buvo atliekami šio straipsnio pakeitimai, tačiau esminės nuostatos liko tokios pačios: nuteistiesiems daroma krata, nuteistųjų korespondencija gali būti cenzūruojama tik prokuroro ar įstaigos direktoriaus nutarimu, teismo teisėjo nutartimi, siuntiniai, perdavimai ir banderolės su spauda turi būti tikrinami²³, pataisos darbų įstaigose nustatoma griežtai reglamentuota vidaus tvarka, nuteistiesiems draudžiama turėti su savimi pinigų ir vertingų daiktų, taip pat reikmenų, kurių sąrašą nustato Pataisos darbų įstaigų vidaus tvarkos taisyklės. Pas nuteistuosius rasti pinigai bei vertingi daiktai paimami ir perduodami į pataisos darbų įstaigose sudaromą socialinės paramos nuteistiesiems fondą motyvuotu pataisos darbų įstaigos viršininko nutarimu. Tokia pat tvarka pataisos darbų įstaigos administracija elgiasi, kai tikrindama pašto siuntinius, perdavimus ir smulkiuosius paketus su spauda (banderoles su spauda), adresuotus nuteistiesiems, randa pinigų ir vertingų daiktų²⁴. Be įvardintų draudimų, nuteistiesiems buvo leidžiama ne grynais pinigais įsigyti maisto produktų ir būtiniausių reikmenų, gauti pasimatymus, siuntinius, perdavimus ir banderoles su spauda, siųsti ir gauti pinigines perlaidas, susirašinėti²⁵.

Kaip teisingai pastebėta G. Sakalausko mokslininkėje publikacijoje²⁶, „matyti, kad laikotarpiu, kuomet Lietuva buvo Sovietų Sąjungos sudėtyje buvo manoma, kad „nusikaltėlių ne tik reikia nubausti, bet ir daugiau ar mažiau pakeisti jo asmenybę ir

²¹ 1971 m. liepos 15 d. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos pataisos darbų kodekso 41 str. *LTSR įstatymų sąvadas*, 1971, nr. VIII-7.

²² KLIMKA, A.; APANAČIUS, M.; MISIŪNAS, J. *Tarybinė baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Mintis, 1972, p. 295.

²³ 2001 m. liepos 5 d. Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 27, 29, 33, 41, 43, 45, 49, 52, 72, 72, 73, 77, 80, 81, 82, 831 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 471, 581, 79 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas nr. IX-430. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 62-2229.

²⁴ Ten pat.

²⁵ *Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 str.* (oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1995 m. rugsėjo 27 d.). Vilnius: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo ministerijos, 1995.

²⁶ SAKALAUSKAS, G., *et al.* Baudžiamosios politikos tradicija Lietuvoje. Iš *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 22.

asmenines nuostatas – išmokti tam tikrų elgesio taisyklių ar perimti tam tikras vertybes“. Baudimas buvo orientuotas į asmens „pataisą“ (tam tikrų savybių koregavimą). Taip atsirado sovietinė pataisos koncepcija (rus. pataisyti – „исправить“ (ispravit)“. Pažymėtina, kad nors Pataisos darbų kodeksas nebegalioja nuo 2003 m. gegužės 1 d., tačiau Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje, režimą laisvės atėmimo vietose reguliuojančiuose teisės aktuose (LR BVK, poįstatyminiuose aktuose), dar vis jaučiamos šios koncepcijos idėjos.

1.2. Režimo sąvoka

LR BVK²⁷ numato, jog laisvės atėmimo režimas yra viena iš nuteistųjų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, pataisos priemonių, kurios paskirtis yra ugdyti nuteistuosius, kad jie paklustų įstatymui ir kitų teisės aktų reikalavimams, t. y. išmoktų laikytis tam tikromis taisyklėmis nustatytos visiems privalomos tvarkos²⁸. Režimas, kaip pataisos priemonė, negali veikti be kitų pataisos priemonių, nuteistųjų darbo, socialinės reabilitacijos, bendrojo lavinimo, profesinio mokymo, kaip ir pastarosios negalėtų būti efektyvios, jeigu laisvės atėmimo vietose nebūtų būtinios tvarkos. Žymus norvegų kriminologas T. Mathiensenas yra įvardinęs būtinus pataisos elementus: darbą, mokymą, moralinį palaikymą ir būtent režimą²⁹.

Kaip minėta šio magistro darbo 1.1. skyriuje, tokia nuostata, apibrėžianti režimą, kaip pataisos priemonę, kaip ypatingo nuteistųjų drausminimo bei tramdymo taisyklių ir priemonių visumą, Lietuvos įstatymuose yra likusi nuo laikų, kuomet Lietuva priverstinai buvo įtraukta į Tarybų Sąjungą³⁰, kurioje pagal egzistavusią sovietinę pataisos koncepciją asmuo buvo laikomas „taisytinu objektu“, vienakrypčiu veikimo taikiniu, kai „geresniojo“ pastangos nukreipiamos į „blogą“ objektą³¹. Todėl į tai šiuo metu Lietuvoje orientuotas režimas laisvės atėmimo vietose bei jo pagrindiniai reikalavimai. Nors daugelis pasaulio šalių jau seniai atsisakė šios pataisos koncepcijos, Lietuvoje ji vis dar egzistuoja. Taigi, tam, kad būtų galima atlikti išsamią režimo laisvės atėmimo vietose, jo pagrindinių reikalavimų analizę, pirmiausiai svarbu aptarti režimo sąvoką ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu.

²⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 111 str. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

²⁸ BLAŽEVIČIUS, J., *et al. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 302.

²⁹ BANDZEVIČIENĖ, R. *Penitencinė psichologija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 59.

³⁰ SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 9.

³¹ Ten pat, p. 10.

Žodis režimas (pranc. régime) lietuvių kalboje turi keletą reikšmių. Jis gali būti suprantamas kaip tiksliai nustatyta darbo, poilsio, maitinimosi tvarka³²; kaip sistema taisyklių, priemonių, reikalingų vienokiam ar kitokiam tikslui pasiekti³³. Šios sąvokos yra artimiausios sąvokai bausmių vykdymo kontekste, kuriame režimas yra diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visuma³⁴. Šioje įvardintoje režimo sąvokoje galime išvėlyti du pagrindinius elementus – diferencijuotos laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygas bei bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisykles. Svarbu tai, kad laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų diferencijavimas sudaro sąlygas individualizuoti bausmės vykdymą ir nustatyti kiekvieno nuteistojo laikymo sąlygas priklausomai nuo jo asmenybės, elgesio, bausmės atlikimo režimo reikalavimų vykdymo, anksčiau jam paskirtų ir turimų nuobaudų bei paskatinimo priemonių kiekio ir pobūdžio, požiūrio į darbą, mokymosi, dalyvavimo socialinės rehabilitacijos programose bei elgesio pokyčių³⁵. Antrasis režimo sąvokos elementas numato nuteistųjų elgesio taisykles. Kadangi LR BVK 117 str. yra įtvirtinta, jog nuteistųjų dienotvarkė privalo griežtai reglamentuoti jų elgesį visą parą ir numatyti darbo, poilsio, buvimo gryname ore, mokymosi ir socialinei rehabilitacijai skirtą laiką, todėl nuteistųjų dienotvarkėje nustatomos ir jų elgesio taisyklės (elgesys pasimatymo, telefoninių pokalbių metu, elgesys už pataisos įstaigos teritorijos ribų ir pan.)³⁶.

M. Jokubauskas laikosi panašios pozicijos kaip nustatyta LR BVK 112 str. 1 d., jog „režimas yra būtent bausmių vykdymo įstatymais bei poįstatyminiais teisės normų aktais nustatytos diferencijuotos laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygos, kurios nustato nuteistųjų gyvenimo būdą izoliacijos sąlygomis, atitinkamai išsaugant konkrečias teises bei įgyjant veiklos apribojimus, įvairias pareigas“³⁷. Tačiau nesutiktina su šio autoriaus nuomone, jog režimas yra vienas iš svarbiausių asmens *nubaudimo* elementų. Tokia pozicija prieštarauja LR BVK 1 str. 2 d. netiesiogiai įtvirtintam pagrindiniam įkalinimo tikslui – resocializacijai³⁸. LR BVK įtvirtinant resocializacijos principą, yra atsisakoma

³² VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2000, p. 419.

³³ *Režimas žodžio reikšmė* [interaktyvus; žiūrėta 2015 m. lapkričio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Re%C5%BEimas&wid=17191>>.

³⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 112 str. 1 d. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

³⁵ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 308.

³⁶ Ten pat.

³⁷ JOKUBAUSKAS, M. Tarptautinių teisinių laisvės atėmimo bausmės režimo standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 6 (84), p. 71.

³⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) 41 str. 2 d.³⁹ įtvirtinto bausmės tikslų pliuralizmo, įskaitant ir tokius su nuteistųjų integracija sunkiai derinamus tikslus kaip bendroji prevencija ar (savitikslis) asmens baudimas⁴⁰, todėl teigti, jog įkalinimo tikslas yra nubaudimas, o režimas – kaip vienas iš elementų pasiekti tokiam tikslui, būtų neteisinga.

Dar vieną bausmės vykdymo (atlikimo) režimo apibrėžimą nurodo kiti autoriai, kurie teigia, jog „tai bausmių vykdymo teisės normomis nustatyta asmenų, nuteistų areštu ir laisvės atėmimu, laikymo šias bausmes vykdančiose įstaigose (areštinėse, pataisos įstaigose) tvarka, kuri užtikrinama šių įstaigų administracijos veikla, atitinkančia šių bausmių (arešto, terminuoto laisvės atėmimo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos) paskirtis (tikslus)“⁴¹. Taip pat šie autoriai tame pačiame leidinyje yra išskyrę bausmės vykdymo (atlikimo) režimo sąvoką arešto ir laisvės atėmimo bausmes vykdančiose institucijose – „tai įstatymu ir jam atitinkančiais poįstatyminiais teisės aktais nustatyta šių bausmių vykdymo ir atlikimo tvarka, užtikrinanti nuteistųjų apsaugą ir izoliavimą, nuolatinę priežiūrą, nuteistųjų vykdymą jiems nustatytų pareigų, jų teisių ir teisėtų interesų realizavimą, kiekvieno nuteistojo ir kiekvieno administracijos atstovo saugumą, atskirą ar izoliuotą skirtingų kategorijų nuteistųjų laikymą, skirtingas nuteistųjų laikymo sąlygas, atsižvelgiant į teismo nustatytos bausmės vykdančios įstaigos rūšį bei bausmės vykdymo sąlygų pakeitimą“⁴².

„Penitencinės (bausmių vykdymo) teisės vadovėlyje“ galime rasti dar vieną režimo apibrėžimą: „režimas – tai nuteistųjų gyvenimo laisvės atėmimo vietose visą bausmės vykdymo (atlikimo) laiką sąlygos: galimo elgesio ribos ir nuteistųjų teisinė padėtis“⁴³.

G. Švedas prieštarauja aukščiau įvardintam režimo sąvokos turiniui. Jis teigia, jog „abejotina tai, kad režimas numato tam tikrus teisinės padėties elementus, pvz., ilgalaikių ir trumpalaikių pasimatymų skaičių ir pan.“⁴⁴. G. Švedas pritaria V. Pavilionio bei J. Prapiesčio nuomonei, jog „nuteistojo teisinės padėties elementų įtraukimas į režimo turinį prieštarauja režimo sampratai – elgesio taisyklių, kurių privalo laikytis nuteistieji laisvės atėmimo atlikimo metu, visumai – ir jo keliamiems reikalavimams. Be to, šiuo atveju režimas „įsiveržia“ ir į laisvės atėmimo turinį, kuris, kaip jau minėta, nėra bausmių

³⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais);

⁴⁰ SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 8.

⁴¹ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 222.

⁴² Ten pat.

⁴³ Ten pat, p. 223.

⁴⁴ ŠVEDAS, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 102.

vykdymo teisės dalykas⁴⁵. Taip pat G. Švedas pabrėžia, jog „Vakarų Europos valstybių patirtis remiasi tuo, kad režimas – specialių priemonių kompleksas, kuris turi garantuoti kalėjimų saugumą ir užkirsti kelią galimiems nuteistųjų pabėgimams“⁴⁶. Tačiau kadangi, kaip minėta, Lietuvoje egzistuoja nuo sovietinių laikų įtvirtinta režimo, kaip pataisos priemonės, koncepcija, kadangi nuteistojo elgesį stengiamasi kontroliuoti nuolatos ir be kita ko jį pakeisti, dėl šios priežasties į režimo sąvoką yra įtraukta ne tik diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų visuma, bet ir bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklės.

Nagrinėjant režimo sąvoką, reikia nustatyti ne tik žodžių konstrukta, tačiau labai svarbu nustatyti paties režimo turinį, kurį pasak P. V. Stalioraičio, sudaro „taisyklių, nustatančių laisvės atėmimo bausmės atlikimo tvarką, visuma“⁴⁷. Šios taisyklės galėtų būti suskirstytos kaip taisyklės personalui (nustatytos teisės, pareigos, elgesio su nuteistaisiais taisyklės, prievartos bei specialiųjų priemonių naudojimo tvarka), nuteistiesiems (jos reguliuoja jų elgesį, dienotvarkę, subjektyvias teises ir pareigas, poveikio priemonių taikymą bei jų socialinę apsaugą) bei kitiems asmenims (jais laikytini dirbantys įstaigoje, esantys šalia teritorijos, atvykstantys darbo reikalais, komandiruojamieji asmenys, valdymo institucijų atstovai ir t. t.)⁴⁸. Be kita ko, režimo sąvokoje taip pat galima rasti bausmės esmę ir turinį: ji apima draudimus, teisių ir laisvių apribojimus, nustatytas subjektų teises, pareigas vykdant bausmę, taip pat ir sudarytas sąlygas pataisos procesui, nusikaltimų, kitų teisės pažeidimų prevencijai⁴⁹.

Žodis „režimas“ vartojamas ne tik nacionaliniuose teisės aktuose, mokslinėse publikacijose, jis vartojamas ir tarptautinių ar užsienio šalių teisės aktų tekstuose, tačiau priešingai nei Lietuvoje, čia jis suprantamas tiesiog kaip „bendra tvarka“, „bendros taisyklės“, „bendri reikalavimai“ ir pan., o ne kaip išskirtinė savarankiška „pataisos priemonė“⁵⁰. Kaip pastebi G. Sakalauskas, „tokiame kontekste Europoje šis žodis vis dar aptinkamas tik buvusių į Tarybų Sąjungos sudėtį priverstinai inkorporuotų šalių

⁴⁵ ŠVEDAS, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 102.

⁴⁶ BLAGG, H.; SMITH D. *Crime, penal policy and social work*. Iš ŠVEDAS, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 102.

⁴⁷ STALIORAITIS, P. V. *Administracinė veikla laisvės atėmimo įstaigoje: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 112.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat, p. 111.

⁵⁰ SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 9.

teisėkūroje. Jis vis dar primena totalitarią praeitį, nes kalinių tramdymą laiko jų „pataisos priemone“⁵¹.

Išnagrinėjus režimo laisvės atėmimo vietose sąvoką nacionaliniu lygmeniu, galime daryti išvadą, jog visos įvardintos režimo sąvokos savo turiniu yra panašios ir apima šiuos elementus: bausmės atlikimo sąlygas, taisykles (ne tik nuteistiesiems, bet ir personalui bei kitiems asmenims), draudimus, teisių ir laisvių apribojimus, taip pat atliekančių bausmę asmenų teises ir pareigas. Svarbu pastebėti, jog aukščiau įvardinta pataisos koncepcija, išlikusi Lietuvoje nuo sovietinių laikų, lemia tai, jog režimą laikant viena iš pataisos priemonių, įkalinimo įstaigose stengiamasi nustatyti tokią tvarką, kurioje laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo būtų nuolatos kontroliuojamas, prižiūrimas, turėtų paklusti tam tikrai priverstinei tvarkai, būtų stengiamasi jį pataisyti. Kitaip tariant, įkalinimo įstaigos veikia pagal savitą logiką ir „egoistinę kompetenciją“ – nepaisant keliamo resocializacijos tikslo, svarbiausiu dalyku yra laikomas saugus kalinių laikymas, siekiant apsaugoti visuomenę nuo tariamai pavojingų nusikaltėlių⁵². Todėl, darbo autorės nuomone, įstatymų leidėjas turėtų atsisakyti režimo, kaip pataisos priemonės, sampratos ir nuosekliai laikytis pozicijos, jog pagrindinis įkalinimo tikslas yra ne pataisa, o resocializacija, o režimas yra ne kas kita, kaip bendra bausmės atlikimo tvarka, kurios dėka nuteistieji turi būti skatinami gyventi nenusikalstamai.

⁵¹ SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 9.

⁵² BERTRAM, C. Wider den organisierten Beziehungsabbruch. Entlassungsvorbereitung als kontinuierliches Hilfeangebot in einem vernetzten System// REHN, G.; NANNINGA, R.; THIEL, A. Freiheit und Unfreiheit. Arbeit mit Straftätern inneralb und außerhalb des Justizvollzuges. Iš SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 14.

2. Pagrindiniai pataisos įstaigų režimo reikalavimai

LR BVK 1 str. 2 d. numatyta, jog Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Šiame straipsnyje pastebimas pagrindinis laisvės atėmimo bausmės tikslas, kuris turėtų būti siekiamybė – resocializacija. Kaip teisingai pastebima G. Sakalausko mokslinėje publikacijoje, „pagal tai turėtų būti atitinkamai formuojama ir įkalinimo kasdienybė“⁵³.

Europos kalėjimų taisyklių 102.2. p.⁵⁴ numatyta, jog „įkalinimas jau pats savaime kaip laisvės atėmimas, yra bausmė, todėl režimas nuteistiems kaliniams neturi didinti kalinių kančių, būdingų įkalinimo metu“. Galima daryti išvadą, jog bet kuri resocializacijos priemonė turi apimti tik būtiniausius suvaržymus, o režimas turi ne žlugdyti žmogų, o skatinti siekti gyvenimo tikslų teisėtais būdais ir priemonėmis. Laisvės atėmimo bausmės vykdymo procese turi būti siekiama, kad asmuo neprarastų jokios teisės ir laisvės, išskyrus teisę savarankiškai pasirinkti gyvenamąją vietą⁵⁵.

Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose laisvės atėmimo bausmės vykdymo tvarką, išvelgiami tam tikri prieštaravimai. Kaip jau minėta, LR BVK 1 str. 2 d., nors ir netiesiogiai, bet yra įtvirtintas resocializacijos tikslas, tačiau 111 str. bei Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse⁵⁶ kalbama apie pataisą ir jos priemones. Paminėtina, jog resocializacijos sąvoka labai skiriasi nuo pataisos sąvokos. Režimas turėtų būti pagrindas ne nubausti asmenį ar jį pataisyti, tačiau tai turėtų būti pagalba jam ugdyti savo gebėjimus, vystyti adaptaciją, kad išėjimas į laisvę taptų kuo lengvesnis ir ragintų jį siekti gyvenimo tikslų nenusikalstant. Dar 1987 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (1987) 3 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ 65 p.⁵⁷ buvo numatyta, jog „būtina imtis visų galimų priemonių, kad pataisos įstaigų veiklos organizavimo ir valdymo būdas tam padėtų:

⁵³ SAKALAUSKAS, G. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 150.

⁵⁴ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

⁵⁵ JOKUBAUSKAS, M. Tarptautinių teisinių laisvės atėmimo bausmės režimo standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 6 (84), p. 71.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁵⁷ 1987 m. vasario 12 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (1987) 3 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f856c>>.

- užtikrinti, kad nuteistųjų laikymo sąlygos atitiktų žmogiškojo orumo reikalavimus ir priimtus visuomenės gyvenimo standartus;
- mažinti žalingą laisvės atėmimo poveikį ir skirtumus tarp gyvenimo laisvėje ir laisvės atėmimo vietose, nes pastarasis turi tendenciją mažinti nuteistųjų savigarbą bei asmeninės atsakomybės jausmą;
- palaikyti ir stiprinti nuteistųjų ryšius su giminaičiais bei išorės pasauliu;
- suteikti nuteistiesiems galimybę ugdyti sugebėjimus ir gabumus, kurie padidintų jų sėkmingos adaptacijos perspektyvas išėjus į laisvę“.

Kaip konkrečiai Lietuvoje yra reguliuojamas nuteisto asmens laisvės atėmimo bausmės atlikimas, padeda suvokti BVK 112 str. 2 d. įtvirtinti pataisos įstaigų režimo elementai, kurie dar kitaip vadinami pagrindiniais pataisos įstaigų režimo reikalavimais.

2.1. Būtinasis nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra

Pirmiausiai, pradėdant analizuoti būtiną nuteistųjų izoliavimą, kaip vieną iš pataisos įstaigų režimo reikalavimų, svarbu pastebėti, kad šio izoliavimo tikslas yra diferencijuotas šių asmenų laikymas, taip pat įstatymų nustatytų tarpusavio santykių, santykių su pataisos įstaigų personalu, giminaičiais ar kitais asmenimis apribojimo užtikrinimas⁵⁸. Nuteistojo izoliavimas nuo visuomenės reiškia priverstinį nuteistojo uždarymą įsiteisėjusiojo teismo nuosprendžio pagrindu į pataisos įstaigą, teisės laisvai kilnotis Lietuvos Respublikos teritorijoje ir už jos ribų apribojimą bei socialinių ryšių su išoriniu pasauliu apribojimą⁵⁹.

Pastebėtina, jog izoliavimo procesas yra vykdomas ne tik reguliuojant nuteistųjų santykius su išoriniu pasauliu, nuteistieji pataisos įstaigoje izoliuojami vieni nuo kitų, taip vykdamas vidinių santykių reguliavimą. Pagal LR BVK 70 str. 1 d., nuteistųjų atskiro arba izoliuoto laikymo pataisos įstaigose tikslas yra atskirti nuteistuosius, kurie dėl padarytų nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems; palengvinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją; padėti užtikrinti nuteistųjų priežiūrą ir jų saugumą; padėti užtikrinti, kad būtų laikomasi pataisos įstaigų saugumo ir valdymo reikalavimų. To paties straipsnio antrojoje dalyje numatyta, jog atskirose pataisos įstaigose arba vieni nuo kitų izoliuoti toje pačioje pataisos įstaigoje turi būti laikomi vyrai ir moterys, suaugusieji ir nepilnamečiai. Jeigu yra tokia galimybė, izoliuotais nuo kitų nuteistųjų toje pačioje pataisos įstaigoje arba atskirose pataisos įstaigose turėtų būti laikomi ir nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas pirmą kartą

⁵⁸ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 308.

⁵⁹ Ten pat.

už nesunkius ir apysunkius nusikaltimus; nuteistieji už tyčinius ir neatsargius nusikaltimus; buvę ar esantys valstybės politikai, teisėsaugos, teismų, prokuratūros, kontrolės, valdžios ir valdymo institucijų pareigūnai, kuriems pirmą kartą paskirta terminuoto laisvės atėmimo bausmė; pavojingi recidyvistai, nuteisti už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus; nuteistieji, sergantys aktyvia plaučių tuberkulioze; nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos (LR BVK 70 str. 3 d.). Taip pat šio straipsnio ketvirtoje dalyje numatyta, jog pataisos įstaigos administracija turi teisę laikyti izoliuotus nuo kitų nuteistųjų buvusius ar esamus valstybės tarnautojus, nuteistus užsieniečius, neįgaliuosius, kuriems nustatytas 0–40 procentų darbingumo lygis arba didelių ar vidutinių specialiųjų poreikių lygis, sergančius AIDS nuteistuosius, ribotai pakaltinamus asmenis, doro elgesio ir dirbančius nuteistuosius, taip pat režimą pažeidinėjančius nuteistuosius.

Svarbu paminėti tai, jog izoliavimo laipsnis priklauso nuo pataisos įstaigos rūšies, kurioje nuteistajam paskirtas laisvės atėmimo bausmės atlikimas. Griežčiausiai nuteistieji yra izoliuoti kalėjimuose, o daugiausiai laisvės, mažiausiai apribojimų turi nuteistieji, paskirti atlikti bausmę atvirose kolonijose. Pabrėžtina, kad izoliavimo laipsnis nėra pastovus dalykas, jis gali kisti (mažėti arba didėti) priklausomai nuo nuteistojo elgesio įkalinimo metu. Jis laikomas mažėjančiu, kuomet nuteistajam, atliekančiam bausmę pataisos namuose, suteikiama teisė išvykti be sargybos ar palydos už pataisos namų teritorijos ribų dėl bendrojo lavinimo, profesinio mokymo arba darbo pobūdžio (LR BVK 154 str.). Pabrėžtina, kad nuo 2016 m. balandžio 1 d. įsigaliojo LR BVK pakeitimai, kuriais buvo atsisakyta šių, žmogaus teises varžusių, nuobaudų: atvirose kolonijose ir pataisos namuose laikomų nuteistųjų uždarymo į baudos izoliatorių, nepilnamečių nuteistųjų uždarymo į drausmės izoliatorių, kalėjimuose laikomų nuteistųjų uždarymo į karcerį⁶⁰, todėl galima teigti, jog izoliavimo laipsnis didėja, kuomet nuteistajam už bausmės atlikimo režimo reikalavimų pažeidimą skiriama nuobauda – nuteistųjų perkėlimas į kamerų tipo patalpas, perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvąją grupę ar iš paprastosios į drausmės grupę⁶¹.

Ne mažiau svarbu tai, jog izoliavimas nėra vien tik nuteistojo atskyrimas nuo visuomenės tiesiogine žodžio prasme uždarant jį į pataisos įstaigą, aptvertą aukštomis tvoromis ir su nuolatine apsauga; ir tai yra ne tik nuteistojo atskyrimas nuo kitų nuteistųjų. Izoliavimas apima ir nuteistųjų siunčiamų, gaunamų laiškų cenzūrą (jeigu tam

⁶⁰ Ši tema plačiau nagrinėjama 3 skyriuje.

⁶¹ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 309.

yra pataisos įstaigos direktoriaus nutarimas arba teismo (teisėjo) nutartis), pasimatymų, telefoninių pokalbių, siuntinių skaičiaus ribojimą⁶².

Iš šių nuostatų matyti, jog laisvės atėmimo vietose Lietuvoje vyksta visapusiška asmens izoliacija. Tačiau tokia praktika laikytina žalinga. Kaip pastebėjo J. Bluvšteinas, „laisvės atėmimo bausmės paradoksalumas pasireiškia tuo, kad ši bausmė orientuota į nuteistojo resocializaciją, t. y. turi atstatyti sugebėjimą gyventi visuomenėje, bet kartu ilgą laiką izoliuoja nuo visuomenės. Įstatymas riboja net tuos nuteistojo kontaktus su išoriniu pasauliu, kurie galėtų jį paveikti teigiamai. Nuteistas laisvės atėmimu asmuo pasmerkiamas ilgą laiką būti nusikalstamoje aplinkoje, kurioje netgi dorai besielgiantys žmonės taptų nusikaltėliais“⁶³. Kadangi asmens izoliavimas riboja galimybę nuteistajam palaikyti pilnaverčius kontaktus su artimaisiais, G. Jurgelaitienė pastebi, jog „daugelis išėjusių į laisvę asmenų, ypač tie, kurie neturėjo arba prarado socialinius ryšius su artimaisiais, jaučia stiprų poreikį bendrauti su panašaus likimo žmonėmis, o glaudus anksčiau teistų asmenų bendradarbiavimas laisvėje pratęsia kriminalinės subkultūros įtaką ir kartu kiekvieno iš jų kriminalinę karjerą“⁶⁴. Šie teiginiai leidžia daryti išvadą, jog izoliavimas ne tik riboja asmens galimybes, santykius su išoriniu pasauliu, tačiau taip pat skatina pakartotinį nusikalstamumą. Be to, svarbu pabrėžti, jog baudžiamųjų sankcijų vykdymas pačioje bendruomenėje, o ne izoliavus nuo jos, laikui bėgant gali geriau apsaugoti visuomenę, įskaitant, savaime suprantama, ir nukentėjusiojo arba nukentėjusiųjų interesų užtikrinimą⁶⁵. Todėl trumparegiškas įsivaizdavimas, kad visuomenė yra saugi tuomet, kai nusikaltę asmenys yra tiesiog uždaryti, tėra iliuzija⁶⁶.

R. Bandzevičienė nurodo, jog „įkalinimo bausmės tikslai yra trys: atskirti nusikaltėlius nuo tų sąlygų ir aplinkos, kurioje jie galėtų tęsti nusikalstamas veikas; patenkinti visuomenės retribucinius (atlygio, nubaudimo) poreikius; įtikinti kitus, kad nusikaltimas neatneša ilgalaikės naudos ir taip atgrasinti kitus nuo nusikalstamos veikos, t. y. patenkinti nusikaltimų prevencijos poreikius, taip pat performuoti nusikaltėlius į produktyvius ir įstatymus gerbiančius piliečius, kad jie dėl įvykusių psichologinių

⁶² BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 309.

⁶³ BLUVŠTEINAS, J., et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai. 1994, p. 231.

⁶⁴ BABACHNIKAITĖ, G., et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 515.

⁶⁵ 1992 m. spalio 19 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (92) 16 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: [http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(92\)+16+on+the+European+rules+on+community+sanctions+and+measures.pdf/01647732-1cf7-4ea8-88ba-2c041bc3f5d6](http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(92)+16+on+the+European+rules+on+community+sanctions+and+measures.pdf/01647732-1cf7-4ea8-88ba-2c041bc3f5d6).

⁶⁶ SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 39.

pokyčių vėliau galėtų būti integruoti į visuomenę⁶⁷. Tačiau būtent įkalinimas izoliuojant nuteistą asmenį yra kritikuotinas, vien jau tuo atžvilgiu, jog šis režimo reikalavimas „neatsiejamas nuo socialinių ir psichologinių praradimų bei sukelia neigiamų pasekmių. Nuteistieji gyvendami tarp kitų nusikaltusiųjų išplečia savo kriminalinę patirtį, tobulina kriminalinio elgesio įgūdžius, stiprina kriminalines nuostatas; įkalinimo metu yra apribojami ir dažnai nutrūksta svarbūs socialiniai ryšiai, ryšiai su šeima, draugais, darbdaviais, o išėjus į laisvę žmogus gali nebepajėgti atkurti ir kompensuoti patirtų praradimų; prarandami naudingi profesiniai, darbiniai, buities tvarkymo, savarankiškų sprendimų įgūdžiai; formuojasi socialinis neatsakingumas, infantilūs (būdingi vaikams) „globotinio“, „išlaikytinio“ vaidmenys; vyksta stigmatizacija, kriminalinė identifikacija, t. y. nuteistieji praranda anksčiau turėtą individualumą, supanašėja tarpusavyje, įgyja bendrą „nuteistojo“ vaidmens bruožų; yra pažeidžiamas savo vertingumo, savigarbos jausmas, atsiranda įvairių psichologinių deformacijų⁶⁸. Viena iš labai svarbių priežasčių šiems neigiamoms pasekmėms atsirasti yra būtinas nuteistojo izoliavimas.

Daroma apibendrinta išvada, jog baudimo praktika turi būti orientuota į resocializaciją, o ne į atskirtį ir izoliaciją⁶⁹. Be to, labai svarbu tai, kad tokių neigiamų pasekmių priežastimi yra prieštaravimai, kylantys derinant baudimo ir reabilitacijos funkcijas. Pritartina R. Bandzevičienės iškeltiems dileminiams klausimams: „ar galima nuteistąjį parengti integruotis į visuomenę nuo jos izoliuojant? Ar galima suformuoti prosocialias nuostatas, priverčiant gyventi bendrijoje su kriminalinės subkultūros nuostatomis? Ar galima stiprinti savikontrolę ir atsakomybę, jei kiti sukuria (ir užtikrina) gyvenimo sąlygas ir tvarką?⁷⁰.

Atsižvelgiant į aukščiau įvardintą, svarbu ieškoti priemonių šalinti izoliavimo žalingumui. Europos kalėjimų taisyklių 6 p.⁷¹ numatyta, jog visas kalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo apribota laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę. Manytina, kad viena iš tokių priemonių galėtų būti įkalinimo įstaigų atvėrimas, kurio naudą dažnai pastebi tyrinėtojai: šių įstaigų atvėrimas mažina neigiamą kalinimo įtaką, riboja subkultūrinį spaudimą, mažina agresiją įkalinimo įstaigose, smurto,

⁶⁷ BANDZEVIČIENĖ, R. *Penitencinė psichologija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 78.

⁶⁸ Ten pat, p. 83.

⁶⁹ KURY, H.; BRANDENSTEIN, M. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*, 2009, nr. 2 (64), p. 5.

⁷⁰ BANDZEVIČIENĖ, R. *Penitencinė psichologija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 83.

⁷¹ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

savęs žalojimo atvejų skaičių ir gerina bendrą atmosferą, kalinių ir personalo santykius⁷². Pastebėtina, jog Europos kalėjimų taisyklių 103.6. p.⁷³ nurodo, jog „paleidimo iš kalėjimo sistema turi būti sudedamąja nuteistų kalinių režimo dalimi“. Šio teisės akto punkto vertimą iš originalaus teksto kryptingai kritikuoja G. Sakalauskas, kuris nurodo, jog „rekomendacijoje turimas mintyje ne šiaip asmens paleidimas (galima suprasti – po bausmės atlikimo arba lygtinai), bet būtent išleidimas bausmės atlikimo metu (angl. „leave“, vok. „Urlauben“ („atostogas“))“⁷⁴.

LR BVK tokio išleidimo bausmės atlikimo metu formų yra įtvirtinta pakankamai nemažai – tai nuteistųjų trumpalaikė išvyka į namus; nuteistųjų teisė į trumpalaikę išvyką už pataisos įstaigų ribų; nuteistųjų teisė į atostogas; leidimas atostogų metu parvykti į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus; atlikusiems ne mažiau kaip vienerius metus, o nepilnamečiams, atlikusiems ne mažiau kaip šešis mėnesius paskirtos bausmės, – perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvąją grupę; nepilnamečių pataisos namuose laikomiems nuteistiesiems, kurie gerai elgiasi, leidimas kartu su pataisos įstaigos darbuotojais nueiti į kiną, teatrą, koncertą, sporto varžybas ar kitus ne pataisos įstaigoje organizuojamus renginius bei laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų išvykimas be sargybos arba be palydos. Taip pat savarankiška įkalinimo atvėrimo forma galima laikyti ir nuteistųjų galimybę atlikti dalį bausmės atvirojoje kolonijoje⁷⁵. Nors iš pirmo žvilgsnio įkalinimo atvėrimo taikymo perspektyvos Lietuvoje yra labai plačios, tačiau praktika rodo priešingai. 2015 m. trumpam išvykti už pataisos įstaigos ribų buvo leista tik 72 nuteistiesiems, o į namus – 279. Tik 103 nuteistiesiems buvo suteiktos nemokamos atostogos, iš jų 73 su teise parvykti į namus⁷⁶. Ir tik 201 nuteistajam buvo suteikta teisė vykti be sargybos arba be palydos dėl bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo (6 nuteistiesiems) arba dėl dirbamo darbo pobūdžio (195 nuteistiesiems). Šie skaičiai rodo itin mažą šių priemonių taikymą Lietuvoje. Pritartina G. Sakalausko nuomonei, jog „įkalinimo atvėrimo formos LR BVK yra apribotos įvairiais stereotipais ir nepagrįstomis

⁷² DÜNKEL, F.; KUNKAT, A. Zwischen Innovation und Restauration. 20 Jahre Strafvollzugsgesetz – eine Bestandsaufnahme. Iš SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 39.

⁷³ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

⁷⁴ SAKALAUSKAS, G. Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 2013, nr. 89, p. 39.

⁷⁵ Ten pat, p. 41.

⁷⁶ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 2015 m. sausio – gruodžio mėn.“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

baimėmis paremtomis sąlygomis⁷⁷. Dėl tokio požiūrio, įvairių formų įkalinimo atvėrimas Lietuvoje taikomas itin retai ir neatitinka tarptautiniuose standartuose nurodytų nuostatų. O tai leidžia daryti išvadą, kad nesivadovaujant tarptautinėmis nuostatomis, nesiimant keisti pagrindinių laisvės atėmimo bausmės atlikimo principų ir priemonių, ir toliau bus užtikrinamas tik momentinis įkalinimų asmenų paklusnumas, neskatinant jų socialinių gebėjimų ir negerinant asmeninių galimybių⁷⁸. Svarbu, kad laisvės atėmimo bausmė būtų efektyvi, todėl įkalinimo atvėrimas kaip priemonė keisti šios bausmės prasmę yra labai naudinga. Norint, jog įkalinimas nevirstų tiesiog atsėdėjimu, betiksliau izoliuotu buvimu įkalinimo įstaigoje tarp keturių sienų, privaloma kuo dažniau taikyti įkalinimo atvėrimo formas, laipsniškai integruojant nuteistą į visuomenę bei ruošiant jį paleidimui į laisvę.

Dar vienas pataisos įstaigų režimo reikalavimas, kuris literatūroje neatskiriamas nuo nuteistųjų izoliavimo, yra nuolatinė jų priežiūra. Šią priežiūrą vykdo pataisos įstaigos, kuriose nuteistas asmuo atlieka paskirtą laisvės atėmimo bausmę, pareigūnai. Pasak D. Usik, „nuteistųjų priežiūra yra pataisos įstaigų administracijos bausmių vykdymo teisės normomis numatytų veiksmų ir priemonių visuma, skirta šiose įstaigose laikomų asmenų nuolatinės kontrolės, izoliavimo ir režimo reikalavimų vykdymo užtikrinimui, taip pat galimų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų užkardymui“⁷⁹. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymo „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ 6 d.⁸⁰ yra pateiktas dar vienas apibrėžimas, jog „laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų priežiūra – visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pareigūnų veiksmų, kuriais siekiama užtikrinti laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę“. Priežiūros laipsnis skiriasi priklausomai nuo pataisos įstaigos, kurioje nuteistas atlieka laisvės atėmimo bausmę, rūšies (kalėjimuose nuolatinė priežiūra yra kur kas griežtesnė nei atvirose kolonijose, kuriose pagal BVK 91 str. 1 d. 1 p., nuteistieji laikomi be apsaugos, bet yra prižiūrimi, jie turi kur kas daugiau lengvatų, gali palaikyti stipresnius ryšius su už atvirosios kolonijos sienų likusiais artimaisiais, čia jiems sudarytos palankesnės sąlygos jausti kuo mažesnę įkalinimo žalą nei įprastai kitose pataisos įstaigose).

⁷⁷ SAKALAUSKAS, G. Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 2013, nr. 89, p. 51.

⁷⁸ Ten pat.

⁷⁹ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 310.

⁸⁰ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 10 d. įsakymas nr. V-362 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2014, nr. 12286.

Pagal Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymą „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“⁸¹, asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, priežiūrą sudaro: asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, nuolatinė elgesio kontrolė jų buvimo vietose; asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, patikrinimai ir skaičiuotės; asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, įstatymų nustatyto suėmimo, arešto ir laisvės atėmimo bausmių vykdymo režimo reikalavimų pažeidimų užkardymas; nuteistųjų, kuriems leista išvykti be sargybos arba be palydos, elgesio kontrolė; asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, laisvės atėmimo vietų patalpų bei teritorijos apžiūros ir kratos; laisvės atėmimo vietų inžinerinių ir techninių įrenginių būklės ir požeminių komunikacijų sistemų blokavimo patikrinimai; transporto priemonių laisvės atėmimo vietų teritorijose, pagamintos produkcijos bei krovinių krovimo darbų kontrolė; pašto ir perduodamų siuntinių, smulkiųjų paketų su spauda asmenims, laikomiems laisvės atėmimo vietose, priėmimo ir įteikimo bei pasimatymų su giminaičiais ir kitais asmenimis kontrolė; laisvės atėmimo vietų personalo teisės aktų nustatytų elgesio taisyklių su asmenimis, laikomais šiose įstaigose, laikymosi kontrolė, nustatyta tvarka įeinančių į laisvės atėmimo vietas (išeinančių iš jų), kuriose laikomi asmenys, kuriems paskirta kardomoji priemonė – suėmimas, arešto, terminuoto laisvės atėmimo ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, taip pat į įmonių teritorijas, kuriose dirba suimtieji ar nuteistieji, asmenų ir jų daiktų patikrinimas; įstatymu nustatyto asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, atskiro arba izoliuoto laikymo reikalavimo vykdymo, užtikrinimas.

Šios aukščiau įvardintos taisyklės rodo, jog nuteistųjų buvimas pataisos įstaigoje yra griežtai kontroliuojamas, jų dienotvarkė detalčiai numatoma iš anksto, jų poilsis, darbas, užsiėmimai, pasimatymai su artimaisiais ir pan. vyksta pagal iš anksto nustatytą grafiką, tačiau žvelgiant iš psichologinės pusės, tokia absoliuti asmens kontrolė sukelia neigiamų padarinių. Kaip teisingai pastebi R. Bandzevičienė, „net ir švelniausio režimo ar moderniausiomis technologijomis aprūpintoje kalinimo įstaigoje yra aiškiai nustatytos nuteistųjų autonomijos ribos, frigidiško, vienodo elgesio reikalavimai, už kurių pažeidimus, net menkiausius, skiriamos bausmės, t. y. vykdoma nuolatinė išorinė kalinių elgesio kontrolė, kuri laikui bėgant sunaikina vidinę žmogaus kontrolę. Be jos nuteistasis tampa priklausomas nuo kitų daromų sprendimų, praranda gebėjimą spręsti elementarius kasdienius klausimus, daryti kažką ne pagal įprastą rutiną, o atgavęs autonomiją ir laisvę praranda orientaciją, sutrinka – laisvė tampa „pavojinga zona“. Dingus išorinei kontrolei, žmogus arba nebemoka būti savarankiškas, arba greitai išmoksta išsisukti nuo

⁸¹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugšėjo 10 d. įsakymo nr. V-362 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ 7 d. *Valstybės žinios*, 2014, nr. 12286.

savarankiškumo, kartu ir nuo atsakomybės už savo elgesį⁸², o remiantis Tipinėmis minimaliomis elgesio su kaliniais taisyklėmis⁸³, kaip tik elgesiu su asmenimis, kuriems paskirtas įkalinimas, turi būti siekiama įdiegti jiems pasiryžimą išėjus į laisvę gyventi gerbiant įstatymus ir save išlaikyti, parengti juos gyventi laisvėje. Turi būti skatinama kalinių savigarba ir atsakomybės jausmas.

Išanalizavus šį režimo laisvės atėmimo vietose reikalavimą, galima daryti išvadą, jog manymas, kad būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra yra tinkama prielaida asmens integravimui į visuomenę bei, kad naudingomis režimo užtikrinimo priemonėmis gali būti laikomos antrankių, tramdomųjų marškinių ar surišimo priemonių, elektroimpulsinių prietaisų, lazdų, kovinių imtynių veiksmų, dujų, vandensvaidžių, tarnybinių šunų, šarvuočių, šaunamųjų ginklų ir kitos technikos panaudojimas, yra klaidingas. Priešingai, laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens izoliavimas yra žalingas, nes atima socialinius ryšius su artimaisiais, skatina nusikaltimų pakartotinumą. Izoliuojamas asmuo praranda įvairius įgūdžius, vyksta stigmatizacija, o nuolatos jį prižiūrint sunaikinamas savarankiškumas, vidinė žmogaus kontrolė. Todėl tam, kad įkalinimo kultūra Lietuvoje pasikeistų, o nebūtų paremta tik tokiomis priemonėmis, kurios užtikrina tik trumpalaikį veiksmingumą (arba, manytina, išvis jo neužtikrina), siūlytina kuo dažniau taikyti priemones, padedančias integruoti įkalinimą asmenį į visuomenę. Vienomis iš tokių galėtų būti laikomos įvairios įkalinimo atvėrimo formos, kurių taikymo praktika Lietuvoje yra labai reta. Todėl būtina vadovautis užsienio šalių geraisiais pavyzdžiais ir kuo nuosekliau didinti laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens integravimo galimybes bei šiam tikslui padedančių priemonių taikymo dažnumą.

2.2. Reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas

LR BVK yra nemaža dalis straipsnių (92 – 109 str.), kurie numato nuteistam asmeniui tam tikras teises – teisę įsigyti maisto produktų ir būtiniausių reikmenų, teisę pasimatyti su giminaičiais ir kitais asmenimis, teisę gauti pašto bei perduodamus siuntinius ir smulkiuosius paketus ir pan. Tačiau labai svarbu, jog laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys privalo vykdyti įstatymų reikalavimus ir laikytis jiems nustatytų elgesio taisyklių. Remiantis LR BVK 5 str. įtvirtintu teisėtumu principu, galima teigti, jog nuteistų asmenų teisių ir laisvių apribojimus bei nuteistų asmenų pareigas nustato tik

⁸² BANDZEVIČIENĖ, R. *Penitencinė psichologija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 90.

⁸³ 1955 m. rugpjūčio 30 d. Jungtinių Tautų tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės. Iš *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Sudarytojas M. Aidukas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 240.

Lietuvos Respublikos įstatymai, o nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga⁸⁴.

LR BVK 12 str. numatytos bendrosios nuteistųjų pareigos vykdyti įstatymų reikalavimus ir laikytis jiems nustatytų elgesio taisyklių bei vykdyti bausmės vykdymo institucijos, įstaigos arba pareigūno nurodymus ir įsakymus yra sukonkretinamos tam tikromis specialiosiomis nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pareigomis, įtvirtintomis LR BVK 110 str. 1 d. Tiek bendrųjų, tiek specialiųjų pareigų tikslus ir nenukrypstamas atlikimas yra vienas iš pagrindinių reikalavimų pataisos įstaigų režimui. Pabrėžtina, jog tokia šio reikalavimo formuluotė yra režimo, kaip pataisos priemonės, sąvokos pasekmė. Kadangi Lietuvos teisės aktuose tokia sąvoka vis dar yra įtvirtinta, tai lemia, jog nuteistųjų pareigos turi būti atliekamos tiksliai, o bet koks nukrypimas nuo jų yra pagrindas skirti nuobaudą. Manytina, kad toks reguliavimas yra ydingas ir neatitinkantis tikrųjų įkalinimo tikslų.

Pirmoji, specialioji nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pareiga yra laikytis nustatytos pataisos įstaigų tvarkos. Šios pareigos turinį sudaro griežtas dienotvarkės laikymasis, kurioje yra numatytas nuteistųjų darbo, poilsio, buvimo gryname ore, mokymosi, socialinės reabilitacijos renginių, psichologinei terapijai skirtas laikas. Taip pat dienotvarkė numato galimybę nuteistiesiems įsigyti maisto produktų, būtiniausių reikmenų, pasimatymų su artimaisiais tvarką, jų patikrinimą atvykus į susitikimą, taip pat numatoma net taksofono kortelių įsigijimo tvarka. Paprasčiau tariant nuteistųjų elgesys yra griežtai reguliuojamas visą parą iki mažiausių smulkmenų, o nukrypimai nuo šios tvarkos nėra galimi. Kaip numatyta Europos kalėjimų taisyklių 25.1. bei 25.2. p.⁸⁵, „režimas visiems kaliniams turi užtikrinti tinkamą užimtumo programą, taip pat turi leisti kaip įmanoma daugiau dienos valandų praleisti už savo kameros sienų tam, kad tai atitiktų žmoniškąjį ir socialinį bendravimo lygį“. Terminas „kiek įmanoma daugiau“ yra vertinamasis, tačiau pastebėtina, jog Lietuvos įstatymų leidėjo pozicija šiuo klausimu krypta teigiama linkme. Nuo 2016 m. balandžio 1 d. nuteistiesiems, priskirtiems atlikti laisvės atėmimo bausmę pataisos namuose arba nepilnamečių pataisos namuose, suteikiama teisė kasdien pasivaikščioti tris valandas (paprastojoje grupėje), keturias valandas (lengvojoje grupėje) arba dvi valandas (pataisos namų drausmės grupėje). Griežtesnė tvarka numatyta nuteistiesiems, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę kalėjimuose. Šioje įstaigoje teisė pasivaikščioti paprastajai grupei priskirstiems

⁸⁴ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 294.

⁸⁵ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

nuteistiesiems skiriama pusantros valandos, o ligoniams (pagal gydytojų išvadą) – dvi valandas. Drausmės grupei priskirti nuteistieji turi teisę kasdien pasivaikščioti vieną valandą, o neįgalieji, kuriems nustatytas 0–40 procentų darbingumo lygis arba didelių ar vidutinių specialiųjų poreikių lygis, ir ligoniai (pagal gydytojo išvadą) – dvi valandas. Šis įstatymo pakeitimas skatina manyti, jog Lietuvos teisinė sistema ir toliau ieškodama tinkamų sprendimų būdų, tobulindama įstatymus, stengsis neišsiskirti iš regiono teisinės-kultūrinės erdvės. Svarbu pastebėti, kad šios pareigos tinkamas įgyvendinimas atitinka LR BVK 116 str. įtvirtintą režimo užtikrinimo priemonę – pataisos įstaigų vidaus tvarką, kuri yra reglamentuota Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse⁸⁶. Nuteistiesiems išaiškinamos jiems nustatytos pataisos įstaigoje tvarkos bei režimo reikalavimai, taip pat asmenys pasirašytinai supažindinami su jų teisėmis, pareigomis, draudimais⁸⁷. Nuteistiesiems tinkamai vykdant pataisos įstaigose nustatytą vidaus tvarką, jiems gali būti skiriamos paskatinimo priemonės, o pažeidus šią vidaus tvarką, gali būti skiriamos LR BVK numatytos nuobaudos⁸⁸.

Dar viena nuteistiesiems numatyta specialioji pareiga yra pataisos įstaigos administracijos reikalavimų vykdymas. Ši specialioji pareiga kyla iš bendrosios nuteistojo pareigos, numatytos LR BVK 12 str. 2 d. – vykdyti bausmės vykdymo institucijos, įstaigos arba pareigūno nurodymus ir įsakymus. Probleminis aspektas yra šių subjektų nurodymų ar įsakymų teisėtumas. Kaip pažymėjo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas⁸⁹ (toliau – LVAT), bausmių vykdymo kodekse nėra nurodyta, jog nuteistasis privalo vykdyti tik teisėtus pataisos įstaigos arba pareigūno reikalavimus, tačiau pabrėžiama, jog tokia teisės normos konstrukcija nėra atsitiktinė. Ji turi būti aiškinama kartu su LR BVK 5 str. įtvirtintu teisėtumu principu, reiškiančiu, jog bausmės vykdymo įstaigos ir jų pareigūnai gali veikti tik įstatymų numatytais būdais ir priemonėmis (pasielgus priešingai, kyla atsakomybė pagal įstatymus). Pagal šį teisinį reglamentavimą nuteistasis, abejodamas pareigūno reikalavimo teisėtumu, privalo reikalavimą įvykdyti, o įvykdęs turi teisę apskūsti jo manymu neteisėtus veiksmus ar sprendimus įstatymais nustatyta tvarka.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁸⁷ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 294.

⁸⁸ Nuobaudų sistema ir jų skyrimo tvarka plačiau aptariama 3 skyriuje.

⁸⁹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis administracinėje byloje V.U. v. Vilniaus 2 pataisos namai, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos Respublika, nr. A¹⁴⁰-1235/2009*.

Tiek LVAT, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) yra ne kartą nagrinėję nuteistųjų skundus, kuriuose pareiškėjai nurodo pareigūnų veiksmų jų atžvilgiu neteisėtumą, įkalinimo sąlygų bei pataisos įstaigų vidaus tvarkos netinkamumą. Viena iš tokių bylų yra *Valašinas prieš Lietuvą*⁹⁰, kurioje teismas pabrėžė, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 3 str. įtvirtina vieną esminių demokratinės visuomenės fundamentalių vertybių, kuri absoliučiai uždraudžia nežmoniška ar žeminanti elgesį, nepriklausomai nuo aplinkybių ir kaltininko elgesio (*Labita v. Italy*, Nr. 26772/95, 2000-04-06). Teismas formuoja poziciją, kad asmuo, kurio laisvė yra apribota, turi būti laikomas sąlygomis, kurios atitinka žmogaus orumą, o bausmės atlikimo metodai ir būdai negali sukelti jam daugiau skausmo, nei tai yra suderinama su praktiniais įkalinimo reikalavimais. Taip pat teismas pabrėžė, jog nors krata išrengiant kartais gali būti reikalinga siekiant užtikrinti įkalinimo įstaigos saugumą ar užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, bet ji turi būti atliekama tinkamu būdu. Todėl EŽTT šioje byloje pripažino, jog tai, kad pareiškėjui buvo liepta nuogai nusirengti moters akivaizdoje, o po to jo lytiniai organai ir maistas buvo liečiami nuogomis rankomis, parodė aiškia nepagarbą pareiškėjui ir iš tikrųjų įžeidė jo žmogiškąjį orumą. Tai turėjo sukelti jam kančios ir nepilnavertiškumo pojūčius, kurie galėjo jį pažeminti ir sumenkinti. Todėl teismas daro išvadą, kad krata prilygo žeminančiam orumą elgesiui, dėl to buvo pažeistas Konvencijos 3 str. Šis EŽTT sprendimas yra pavyzdys, atspindintis, jog neteisėti pareigūnų veiksmai nėra toleruojami, jie gali būti skundžiami įstatymų nustatyta tvarka.

Svarbu paminėti tai, kad LR BVK 112 str. 3 d. numatyta nuteistiesiems atliekama krata reikalinga tam, kad būtų užkirstas kelias daiktų ir reikmenų, kurių nuteistiesiems neleidžiama turėti, patekimui į pataisos įstaigas. Ši nuostata glaudžiai susijusi su naująja to paties straipsnio 4 d. redakcijoje įvardinta nuostata, jog nuteistiesiems (išskyrus asmenis, įkalinčius atvirose kolonijose bei nėščias moteris ir vaikų iki trejų metų turinčias motinas) leidžiama su savimi turėti maisto produktų, būtinausių reikmenų ir kitų daiktų, kurių sąrašą nustato Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės. Pastebėtina, jog iki 2016 m. balandžio 1 d. tam tikrų daiktų turėjimo galimybė buvo ribojama daiktų ir reikmenų, kuriuos draudžiama turėti laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems, sąrašu⁹¹,

⁹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. liepos 24 d. sprendimas *Valašinas prieš Lietuvą* byloje, nr. 44558/98 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/VALASINAS_2001_sprendimas.pdf>.

⁹¹ Šį sąrašą sudarė: daiktai, gaminiai ir medžiagos, kurių civilinė apyvarta uždrausta; visų rūšių šaunamieji ir nešaunamieji ginklai, šaudmenys bei sprogmenys, ginklų, šaudmenų ir sprogmenų aprašymai, dujų balionėliai (išskyrus vienkartinius žiebtuvėlius); visų rūšių transporto priemonės; pinigai, vertingi daiktai, vertybiniai popieriai; optiniai prietaisai; garso magnetofonai, televizoriai, kurių ekranų įstrižainės didesnės kaip 51 centimetras, telefonai (jų dalys ir priedai) ir radijo ryšio priemonės; laikrodžiai iš brangiųjų metalų;

o po minėtos datos, įsigaliojo Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių pakeitimai⁹², kurių 18 priedas numato nuteistiesiems leidžiamų įsigyti ir turėti maisto produktų, būtinausių reikmenų ir kitų daiktų sąrašą. Šiame sąrašė, kuris pateiktas darbo 1 priede, galime matyti į atskiras kategorijas suskirstytus daiktus bei reikmenis: tai maisto produktai, drabužiai ir avalynė, higienos priemonės, kiti daiktai ir reikmenys, elektros prietaisai, o šios kategorijos yra suskirstytos į konkrečius daiktus. Galima manyti, jog tokiu pakeitimu siekiama sumažinti įkalintųjų asmenų skundų kiekį, apsaugoti nuo piktnaudžiavimo, kuomet tam tikram daiktui nesant draudžiamų turėti daiktų ir reikmenų sąrašė, atrodytu, jog jis yra galimas. Pavyzdžiui, vienoje LVAT nutartyje pareiškėjas savo skunde nurodė, kad pataisos įstaigoje buvo draudžiama turėti šiltus pledus. Lietuvių kalbos žodyne numatyta, jog patalynė yra visas lovos paklojimas (paklodė, antklodė, priegalvis, patalai); žodis „pledas“ aiškinamas kaip didelė skara, vartojama kaip apdangalas. Todėl LVAT konstatavo, jog vertinant sąvoką „pledas“ lingvistiniu metodu, darytina išvada, kad pledas nelaikytinas tokio pobūdžio patalynės vienetu, kurio naudojimą leistų nurodytos normos ir apskritai nėra priskirtinas leidžiamų naudoti daiktų kategorijai. Norint išvengti ir panašių situacijų šiuo metu įsigaliojusiame leidžiamų įsigyti ir turėtų daiktų ir reikmenų sąrašė įvardinta, kas konkrečiai priklauso patalynės komplektui (pledas nėra paminėtas)⁹³. Nors, aišku, verta svarstyti, ar tam tikrų daiktų turėjimo ribojimas (pavyzdžiui, pledo) yra naudingas, tačiau šiuo pakeitimu siekiama teisinio aiškumo, jog asmenys žinodami, kas yra leidžiama, suprastų, kad visa, kas yra už leidžiamų daiktų ir reikmenų sąrašo ribų, yra draudžiama. Matyti, kad tokio sąrašo atsiradimo intencija buvo svarstoma jau 2012 m., kuomet Teisingumo ministerija, pateikdama informaciją Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriui R. Valentukevičiui, paminėjo, jog „Teisingumo ministerijai suteikta teisė suimtiesiems ir nuteistiesiems nustatyti apribojimus įsigyti tam tikrus maisto produktus ir kitus būtinausius reikmenis, suteikia teisę pasirinkti, kokį sąrašą nustatyti: ar baigtinį draudžiamų įsigyti maisto produktų ir būtinausių reikmenų sąrašą, ar įvardinti leidžiamus

visų rūšių alkoholiniai gėrimai, kvėpalai, odekolonai ir kiti gaminiai, kurių sudėtyje yra etilo alkoholio; narkotinės, psichotropinės ir toksinės medžiagos, jų pirmtakai, stipriai veikiantys medikamentai, taip pat medicininės paskirties daiktai – be gydytojo leidimo; rašomosios mašinėlės, dauginimo ir kopijavimo aparatai; peiliai, skutimosi priemonės (išskyrus elektrines ir mechanines skutimosi priemones bei skutimosi aparatus su kasetėmis) ir kiti aštriabriauniai bei smailūs daiktai; šaltkalvio, staliaus ir kiti įrankiai; kortos; fotoaparatai, vaizdo ir kino kameros, fotomedžiagos, chemikalai; dokumentai (išskyrus teisės aktų tekstus, baudžiamosios bylos medžiagos, nuosprendžių, nutarčių ir nutarimų nuorašus ar kopijas, valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, pareigūnų ir tarnautojų, visuomeninių organizacijų bei tarptautinių institucijų atsakymus, atiduotų saugoti pinigų, vertingų daiktų kvitus); topografiniai žemėlapiai, kompasai; karinė ir kitokia uniforma, jos reikmenys; kopijavimo popierius.

⁹² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. kovo 29 d. įsakymas nr. 1R-107 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Teisės aktų registras*, 2016, nr. 6412.

⁹³ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. vasario 15 d. nutartis administracinėje byloje J.S. v. Lietuvos valstybė, nr. A⁷⁹⁰-624/2016.

įsigyti maisto produktus ir būtiniausių reikmenų sąrašą (t. y. draudžiama tai, kas nėra leidžiama)⁹⁴. Tuo metu Teisingumo ministerija teigė, jog galimai bus svarstomi LR BVK pakeitimai, nustatant baigtinį leidžiamų įsigyti maisto produktų ir kitų reikmenų sąrašą.

Grįžtant prie režimo reikalavimo nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas analizės, paminėtina, jog viena iš konkretesnių nuteistam asmeniui numatytų pareigų yra administracijos paskyrimu eilės tvarka budėti gyvenamosiose patalpose. Konkrečią nuteistųjų budėjimo tvarką įsakymu nustato pataisos įstaigos direktorius. Šios pareigos turinį sudaro paties nuteistojo gyvenamųjų patalpų priežiūra ir tvarkymas bei kiti gyvenamųjų patalpų gerbūvio darbai⁹⁵. Pagal Europos kalėjimų taisyklių 26.2.p.⁹⁶, „kalėjimų valdžia turėtų stengtis suteikti kaliniams pakankamai naudingo darbo“, todėl ši specialioji pareiga, įtvirtina LR BVK 110 str. 1 d. 3 p., įpareigojanti nuteistąjį paisyti tam tikrą aplinkos priežiūros bei tvarkos normų, atitinka įvardintą tarptautinių standartų nuostatą. Praktikoje pasitaiko, jog laisvės atėmimo vietose laikomi asmenys skundžia teismui netinkamas įkalinimo sąlygas, jog patalpose yra buitinių parazitų; lovos čiužiniai purvini ir suplėšyti; pagalvės, antklodės ir užvalkalai neišvalyti; tualetų patalpos nevalytos, unitazai nedezinfekuoti⁹⁷, tačiau pataisos įstaiga primena, kad pagal LR BVK 110 str. 1 d. 3 p. reikalavimus nuteistieji privalo budėti (palaikyti švarą ir tvarką) gyvenamosiose patalpose pagal administracijos patvirtintą ir išskabintą brigados nuteistųjų budėjimo gyvenamojoje patalpoje grafiką⁹⁸. Taip pat pagal Higienos normos HN 76:2010 58 p., tam, kad laisvės atėmimo vietose laikomi asmenys nuolat rūpintųsi švaros ir tvarkos palaikymu gyvenamosiose patalpose, jie aprūpinami valymo inventoriumi ir valymo priemonėmis⁹⁹. Todėl teismų praktikoje dažniausia pripažįstama, jog motyvai, kad kalinimas vyksta antisanitarinėmis sąlygomis neatitinka tikrovės.

Dar viena specialioji pareiga, kurią turi vykdyti nuteistasis, yra tausoti pataisos įstaigos, o jeigu nuteistasis mokosi, – ir švietimo ar profesinio mokymo įstaigos turta.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2012 m. gegužės 17 d. atsakomasis raštas nr. (1.39) 7R-3730 „Dėl informacijos pateikimo“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/dok/atsakymas.pdf>>.

⁹⁵ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 295.

⁹⁶ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

⁹⁷ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. spalio 20 d. nutartis administracinėje byloje A.K. v. Lietuvos valstybė, nr. A²³⁷⁹-520/2015.

⁹⁸ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. vasario 5 d. nutartis administracinėje byloje M.Z. v. Lietuvos valstybė, nr. A²⁶²-858/2015.

⁹⁹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. vasario 26 d. nutartis administracinėje byloje R.D. v. Lietuvos valstybė, nr. A⁴⁰³-575/2015.

Nesilaikant šios pareigos, nuteistasis, turi atlyginti pataisos įstaigai padarytą žalą. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog šios pareigos turinys yra elementarus, tačiau praktikoje dėl jo ne retai kyla problemų. Kaip pažymėta LVAT byloje¹⁰⁰, kameroje, kurioje buvo laikomas nuteistasis A. M., aptikta skylė lango apsauginiame tinkle, tačiau pareiškėjas A.M., teigė, jog lango apsauginio tinklo kameroje jis neardė (skylę tinkle rado perkeltas į šią kamerą). Pasak atsakovo, tai pastebėjęs pareiškėjas galėjo iš karto informuoti pareigūnus, nes buvo susipažinęs su Lukiškių TI-K direktoriaus „Suimtųjų, nuteistųjų, nuteistųjų areštu elgesio taisyklių“ (toliau – Elgesio taisyklių) reikalavimais ir žinojo, kad yra atsakingas už kameroje esantį įstaigos turtą. Rezultate, iš nutarimo skirti nuobaudą buvo pašalintas kaltinimas, jog A. M. pažeidė Bausmių vykdymo kodekso 110 str. 1 d. 4 p. bei Elgesio taisyklių 2.8 p. reikalavimą tausoti įstaigos turtą, t.y. teismas nustatė, jog nėra įrodymų, kad skylė lango apsauginiame tinkle padarė būtent pareiškėjas. Atsižvelgus į šią teismo nutartį, galima daryti dvejopą išvadą. Pirmiausia pastebėtina, jog vadovaujantis *in dubio pro reo* principu, visos abejonės, jei jos yra nepašalinamos, vertinamos kaltinamojo naudai, todėl pareigūnai patikrinimo metu pamatę sugadintą pataisos įstaigos turtą, negalėjo daryti išankstinių išvadų, jog jį sugadino būtent A.M., tačiau kita vertus, jei nuteistasis būtų pranešęs apie sugadintą turtą, pareigūnai už šią tariamai pažeistą pareigą (pataisos įstaigos turto netausojimą) nebūtų skyrę nuobaudos.

Lyginant su ankstesnėmis LR BVK redakcijomis, naujai įtvirtinta specialioji nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pareiga, yra pasibaigus pasivaikščiojimui ir ilgalaikiam pasimatymui, sutvarkyti tam skirtą vietą ar patalpą. Šios pareigos atsiradimą bei vykdymą galima sieti su Europos kalėjimų taisyklėse 19.1. p.¹⁰¹ įtvirtinta nuostata, jog „visos įstaigos patalpos visą laiką turi būti švarios ir tinkamai prižiūretos“. Todėl ne tik personalas, tačiau ir patys nuteistieji turi rūpintis higiena laisvės atėmimo vietoje.

Išanalizavus specialiąsias nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pareigas, svarbu minėti, kad be šių privalomai vykdyti pareigų, nuteistieji turi paisyti atitinkamų draudimų, kurie yra įtvirtinti LR BVK 110 str. 2 d. Nuteistiesiems draudžiama organizuoti piketus, mitingus, demonstracijas, riaušes ir kitus neteisėtus renginius ir juose dalyvauti; steigti politines partijas ir organizacijas ir dalyvauti jų veikloje; įsigyti, gaminti, platinti ar vartoti alkoholinius gėrimus ar jų surogatus, narkotines, psichotropines ar kitas psichiką veikiančias medžiagas, vartoti be gydytojo leidimo medikamentus,

¹⁰⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. sausio 11 d. nutartis administracinėje byloje A.M. v. Lukiškių tardymo izoliatorius - kalėjimas ir Lietuvos valstybė, nr. A¹⁴⁶-1427/2010.

¹⁰¹ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

naudoti toksines priemones; bet kokiu būdu įgyti ar perleisti tiek savo, kitų suimtųjų ar nuteistųjų, tiek ir valstybės turtą kitiems suimtiesiems, nuteistiesiems ar pataisos įstaigų administracijai; taip pat teikti mokamas ar kitaip atlyginamas paslaugas tiek kitiems suimtiesiems ar nuteistiesiems, tiek pataisos įstaigų administracijai; daryti tatuiruotes sau ir kitiems asmenims; platinti be pataisos įstaigos administracijos leidimo rankraščius ir kitus leidinius; kurstyti kitus suimtuosius ar nuteistuosius atsisakyti vykdyti pataisos įstaigų administracijos reikalavimus; reikalauti bet kokios paslaugos iš kito nuteistojo ar suimtojo ar teikti jas, naudoti fizinį ar psichinį smurtą prieš kitus asmenis; turėti tabako gaminių kamerų tipo patalpose, taip pat laisvės atėmimo vietų ligoninių stacionaruose ir pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų antrinės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros padaliniuose.

Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose ataskaitoje¹⁰² matyti, jog dažniausiai iš nuteistųjų paimamas, draudžiamas turėti daiktas yra mobilus ryšio telefonas, kurių 2015 m. buvo paimti net 6763 vienetai, taip pat paimta 5277 vienetai SIM kortelių, 11 516 litrų alkoholio raugo, 380,3 litrų alkoholinių gėrimų, 1143 gramai medžiagų, pripažintų narkotinėmis ir veikiančiomis psichiką, 244 bevielio interneto modemai bei 143,6 eurų. Dažniausiai piliečių nuteistiesiems bandomi perduoti draudžiami daiktai yra taip pat mobilus ryšio telefonai. Jų paimta (bandant perduoti) net 2818 vienetų, SIM kortelių – 2762 vienetai bei 1032 gramai medžiagų, pripažintų narkotinėmis ir veikiančiomis psichiką. Tokia statistika rodo spragą pataisos įstaigų vidaus tvarkos reguliavime. Nors nuolatinės nuteistųjų priežiūros reikalavimą sudarančių elementų yra labai daug, tačiau pasitaiko atvejų, kuomet jų nepakanka, kad užtikrinti neleistinių daiktų patekimą į pataisos įstaigą. Pirmasis teismo sprendimas, kuriame valstybė buvo pripažinta kalta, dėl to, jog nesiėmė priemonių užkirsti kelią pavojui, kuomet telefoniniai sukčiai, laikomi įkalinimo įstaigoje, išviliojo iš 86 metų moters 1680 eurų, buvo priimtas šių metų sausio mėnesį¹⁰³. Manytina, jog toks teismo sprendimas paskatins kitus nukentėjusiuosius kreiptis į teismą ir prašyti žalos atlyginimo. Jei bus suformuotas toks teismo precedentas, manoma, kad valstybė tokiu atveju ims keisti vidaus tvarkos taisykles pataisos įstaigose. Neleidžiamų daiktų turėjimas, kitų draudimų nepaisymas, rodo, jog sistema, paremta baudimu, nekeičia įkalinimų asmenų įpročių bei neleidžia pasiekti įsivaizduojamų traukimo tikslų, todėl

¹⁰² Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2015 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹⁰³ 86 metų senolė pamokė kalėjimo valdžią [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/86-metu-senole-pamoke-kalejimo-valdzia.htm>>.

neišvengiant būtini šios sistemos pakeitimai. Pastebėtina, jog per pastaruosius ketverius metus (2012 – 2015 m.) iš nuteistųjų paimtų mobiliojo ryšio telefonų kiekis siekia 5511 vnt. – 2012 metais¹⁰⁴, 7014 vnt. – 2013 metais¹⁰⁵, 6539 – 2014¹⁰⁶ metais ir 6763 vnt., kaip minėta, 2015 metais¹⁰⁷. Šie skaičiai rodo, jog vien formaliai taikomomis nuobaudomis bei šių neleistinių daiktų paėmimu, nepavyksta užkardyti neleistinių daiktų turėjimo laisvės atėmimo vietoje. Tačiau kyla klausimas galbūt ir nereikia to daryti. Jei vieninteliu laisvės atėmimo bausmės tikslu pripažįstame resocializaciją, galbūt būtų verta apsvarstyti galimybę leisti įkalintam asmeniui turėti asmeninį mobiliojo ryšio telefoną, vykdant asmenų, su kuriais bendraujama, rato kontrolę. Manytina, kad tokios priemonės keistų sistemą iš orientuotos į baudimą, į sistemą, orientuotą į asmens resocializaciją.

Taip pat pastebėtina, jog praktikoje neretai kyla problemų vertinant šiuos draudimus. Viena iš tokių situacijų kilo, kuomet pareiškėjas, kitam sanitaru dirbančiam nuteistajam, perdavė tepalą, prašydamas sužinoti iš gydytojo šio tepalo gydomąją paskirtį gydyti odai. Teisėjų kolegija, patikrinusi bylą konstatavo, kad minėta faktinė situacija nepatenka į Bausmių vykdymo kodekso 110 str. 2 d. 4 bei 8 p. numatytų draudimų ribas. Teismas pripažino, jog šį pareiškėjo kreipimąsi į kitą nuteistąjį pagal pateiktus įrodymus nėra pagrindo traktuoti kaip reikalavimą paslaugos, nes nei nutarime skirti nuobaudą, nei medžiagoje, kuria remiantis priimtas nutarimas, nėra užfiksuota, kad pareiškėjas reikalavo tokios paslaugos iš kito nuteistojo ar perleido savo turtą kitam asmeniui. Buvo pripažinta, jog esant tokioms aplinkybėms nuobaudos skyrimas pareiškėjui už LR BVK 110 str. 2 d. 4 ir 8 p. pažeidimą negali būti pripažintas pagrįstu ir teisėtu, kadangi nenustatyta pažeidimų, kvalifikuotų pagal minėtas įstatymo normas, sudėtis¹⁰⁸. Šis teismų praktikos pavyzdys tik patvirtina faktą, jog labai dažnai nuobaudos taikomos formaliai, neatsižvelgiant į tikruosius faktus. Tokios praktikos pavyzdžiu galėtų būti dar vieta

¹⁰⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos planavimo ir projektų valdymo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2012 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹⁰⁵ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos biudžeto planavimo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2013 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹⁰⁶ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos biudžeto planavimo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2014 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹⁰⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2015 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹⁰⁸ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2013 m. vasario 6 d. nutartis administracinėje byloje L.L. v. Marijampolės pataisos namai, nr. A¹⁴⁶-224/2013.

LVAT nutartis, kurioje nurodoma, jog pagal LR BVK (bylai aktuali 2012 m. birželio 5 d. įstatymo Nr. XI-2040 redakcija) 110 str. 1 d., nuteistieji privalo, be kita ko, laikytis nustatytos pataisos įstaigų tvarkos, vykdyti pataisos įstaigos administracijos reikalavimus, todėl atsisakydamas dirbti pataisos įstaigos administracijos pasiūlytą darbą nuteistasis, kuriam netaikomos minėtos įstatymu nustatytos išlygos, pažeidžia vieną iš pagrindinių režimo reikalavimų nuteistajam tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas (LR BVK 112 str. 2 d.), taip pat specialiąsias nuteistojo pareigas (LR BVK 110 str. 1 d. 1 ir 2 p.)¹⁰⁹. Manytina, kad toks požiūris taip pat yra pataisos koncepcijos padarinys, kuomet reikalavimas yra aukštesnės galios nei tai, kas labiau tinkama ar padėtų integruotis asmeniui, todėl tokia praktika kritikuotina ir turėtų būti keičiama.

Išanalizavus antrąjį režimui laisvės atėmimo vietose keliamą reikalavimą, darytina išvada, jog tam, kad pataisos įstaigoje būtų užtikrinta tam tikra tvarka, kad būtų nustatytos tam tikros leistino elgesio ribos, nuteistiesiems asmenims privalu vykdyti nurodytas pareigas bei laikytis įtvirtintų draudimų. Priešingu atveju, nuteistieji atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Pabrėžtina, jog LR BVK įtvirtintos nuteistųjų pareigos yra gana abstraktaus turinio (pavyzdžiui, 110 str. 1 d. 1 ir 2 p.), todėl išanalizuota teismų praktika rodo, jog norint skirti formalią nuobaudą (nesprendžiant kas lėmė tokį asmens elgesį), įvairius elgesio modelius galima pripažinti kaip pataisos įstaigų tvarkos nesilaikymą ar pataisos įstaigos administracijos reikalavimų nevykdymą.

2.3. Skirtingų laikymo sąlygų sudarymas atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį baismės atlikimo metu

Pradedant analizuoti šį režimo laisvės atėmimo vietose reikalavimą, svarbu paminėti tai, jog jis atspindi režimo sąvokoje nurodytą – diferencijuotą laisvės atėmimo baismės vykdymo sąlygų elementą. Šis režimo reikalavimas yra svarbus tuo, jog sudarant skirtingas laikymo sąlygas, atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį baismės atlikimo metu, yra suteikiama galimybė nuteistajam keisti savo teisinę padėtį, o pataisos įstaigai tai puiki galimybė nukreipti nuteisto asmens elgesį teigiama linkme bei siekti pagrindinio laisvės atėmimo baismės tikslo – resocializacijos (integracijos). Skirtingų laikymo sąlygų sudarymo baismės atlikimo metu analizė gali būti skiriama į tam tikrus etapus, tai: laisvės atėmimo baismės

¹⁰⁹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. vasario 17 d. nutartis administracinėje byloje M.B. v. Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija ir Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, nr. A³³⁰-146/2015.

vietos parinkimas, kurį atlieka teismas, konkrečios pataisos įstaigos nuteistajam parinkimas, atliekamas kardomojo kalinimo administracijos, pataisos įstaigų direktoriaus sudarytų komisijų tam tikro būrio, skyriaus ir kameros parinkimas bei paties nuteistojo galimybė keisti savo teisinę padėtį tam tikra linkme, atsižvelgiant į jo elgesį laisvės atėmimo bausmės metu. Visais šiais įvardintais atvejais nuteistajam atsižvelgiant į įvairius kriterijus yra sudaromos skirtingos laikymo sąlygos.

Pirmiausiai, pažymėtina, jog procesas, kuriuo nuteistiesiems sukuriamos skirtingos laikymo sąlygos yra vadinamas diferencijavimu. Būtina atriboti šį procesą nuo nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo, kadangi skirtingi yra ne tik šių procesų tikslai, bet ir juos atliekantys subjektai. Pastebėtina, jog leidinyje „Penitencinė (bausmių vykdymo teisė)“¹¹⁰ yra išskiriamos dvi nuteistųjų laisvės atėmimu klasifikavimo sąvokos. Viena iš jų nurodo, jog „tai nuteistųjų skirstymas į tam tikras grupes pagal skirtingus kriterijus, siekiant sudaryti palankias sąlygas, kad būtų kiek galima efektyviau pasiekti laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslai“, o kitas apibrėžimas nurodo, jog „tai jų suskirstymas į giminingas kategorijas, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį ir pavojingumo visuomenei laipsnį, ankstesnį teistumą, lyties, amžiaus ir kitas asmenybės ypatybes“. Matyti, jog šios dvi sąvokos atspindi skirtingus procesus: viename yra kalbama apie nuteistųjų suskirstymą į grupes pagal skirtingus kriterijus, o kita sąvoka apibūdina nuteistųjų skirstymą į giminingas kategorijas. Darbo autorės nuomone, pirmasis klasifikavimo apibrėžimas nėra tikslus, kadangi jis atspindi būtent diferencijavimo, o ne klasifikavimo esmę. Pritartina G. Švedo nuomonei, jog „tradiciškai nuteistųjų klasifikavimu pripažįstamas kalinių skirstymas į grupes, remiantis tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais kriterijais, o diferenciacija yra klasifikacijos tęsinys, atliekamas pataisos darbų įstaigoje, atsižvelgiant į bausmių vykdymo įstatyme numatytus kriterijus ir asmenybę bruožus“¹¹¹.

LR BK 50 str. 3 d. numatyta, jog bausmės atlikimo vietą parenka teismas, kuris gali paskirti atlikti laisvės atėmimo bausmę atviroje kolonijoje, pataisos namuose arba kalėjime. Šiais veiksmais teismas atlieka nuteistųjų klasifikavimą, kadangi paskiria juos į tam tikras asmenų grupes pagal įvairius kriterijus, į giminingas kategorijas. Kadangi laisvės atėmimo bausmės vykdymo įstaigos tarpusavyje skiriasi nuteistųjų izoliacijos griežtumu bei teisine padėtimi, rinkdamas bausmės atlikimo vietą, teismas atsižvelgia į du kriterijus, tai padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą bei kaltininko asmenybę.

¹¹⁰ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 212.

¹¹¹ ŠVEDAS, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 97.

Vertindamas kaltininko asmenybę, teismas turi atsižvelgti į asmens amžių, šeimos padėtį, socialinius ryšius, išsilavinimą, sveikatą, turimą specialybę (profesiją), ankstesnius teistumus, elgesį darbe ir buityje ir t. t. Vertindamas padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą, teismas turi atsižvelgti į tris kriterijus: nusikaltimo pobūdį (smurtinis, turtinis, nusikaltimas ekonomikai ir t. t.), kaltės formą ir rūšį (jei tyčia – tiesioginė ar netiesioginė, jei neatsargumas – nusikalstamas pasitikėjimas ar nusikalstamas nerūpestingumas), nusikaltimo pavojingumą (pavojingumo pobūdį bei pavojingumo laipsnį)¹¹².

Kaip nurodo G. Švedas, „baudžiamasis įstatymas nenustato griežtų ir formalių kriterijų, pagal kuriuos teismas parinktų pataisos įstaigos rūšį“¹¹³. Tačiau analizuojant literatūrą matyti, kad pagrindine pataisos įstaigos rūšimi laikytina pataisos namai. Pagal LR BVK 77 str. nepilnamečių pataisos namuose laisvės atėmimo bausmę atlieka nepilnamečiai nuteistieji bei pilnamečiai nuteistieji, palikti šiose pataisos įstaigose. Kalėjimuose laisvės atėmimo bausmę, pagal LR BVK 83 str., atlieka pilnamečiai asmenys (išskyrus ribotai pakaltinamus asmenis, nėščias moteris ir vaikų iki trejų metų turinčias motinas), nuteisti už labai sunkius nusikaltimus, taip pat į pataisos namų kamerų tipo patalpas perkelti nuteistieji, pasiūsti šią nuobaudą atlikti kalėjime, ir nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Kalėjimuose taip pat atlieka bausmę nuteistieji, LR BVK 68 str. nustatyta tvarka palikti kalėjime atlikti ūkio darbų, ir LR BVK 69 str. nurodyti nuteistieji, jų sutikimu perkelti iš pataisos namų tęsti bausmės atlikimo. Mažiausią izoliavimo laipsnį bei švelniausią teisinę padėtį turinčioje pataisos įstaigoje, atviroje kolonijoje, laisvės atėmimo bausmę, pagal LR BVK 90 str., atlieka už neatsargius ir nesunkius tyčinius nusikaltimus nuteisti pilnamečiai asmenys, kuriems teismas nustatė bausmę atlikti atvirose kolonijose bei nuteistieji, perkelti į atviras kolonijas LR BVK 140 str. nustatyta tvarka.

Teismui paskyrus pataisos įstaigos rūšį, į konkrečią įstaigą nuteistąjį siunčia kardomojo kalinimo vietos administracija, kuri, kaip numatyta LR BVK 65 str., atsižvelgia į nuteistojo asmenybės pavojingumą, visuomenės saugumą, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo sveikatą, psichologines savybes, amžių, darbingumą, turimą specialybę ir požiūrį į darbą. Skirstant nuteistuosius į tam tikras pataisos įstaigas, labai svarbu atsižvelgti į tarptautiniuose standartuose numatytas taisykles. Vienos tokių yra numatytos Europos kalėjimų taisyklių 17.1 p. „kaliniai pagal galimybes turėtų būti paskiriami atlikti bausmę į tas įstaigas, kurios yra arčiau jų

¹¹² ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 297.

¹¹³ Ten pat.

gyvenamųjų arba reabilitacijos vietų“, taip pat 17.2. p. „skirstant kalinius į skirtingas įstaigas, turėtų būti atsižvelgta į besitęsiančius nusikaltimų tyrimus, saugumo ir apsaugos reikalavimus bei į poreikį suteikti visiems nuteistiesiems tinkamą režimą“¹¹⁴. Kardomojo kalinimo vietos administracija, atsižvelgusi į išvardintus kriterijus, vadovaudamasi Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymu¹¹⁵ bei LR BVK 70 str. nustatytais izoliavimo taisyklėmis, nuteistąji gali siųsti į Alytaus, Kybartų, Marijampolės, Panevėžio, Vilniaus pataisos namus, Pravieniškių pataisos namus-atvirąją koloniją, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-pataisos namus, Kauno, Šiaulių tardymo izoliatorių, Lukiškių tardymo izoliatorių-kalėjimą, Laisvės atėmimo vietų ligoninę.

1 pav. Lietuvos pataisos įstaigose esančių vietų bei nuteistųjų jose skaičius (2015 m. gruodžio mėn.)¹¹⁶

Pataisos įstaiga	Vietų skaičius įstaigoje	Įstaigoje laikomų asmenų skaičius 2014 m.	Įstaigoje laikomų asmenų skaičius 2015 m.
Alytaus pataisos namai	1460	1346	1141
Kybartų pataisos namai	410	391	358
Marijampolės pataisos namai	1263	1171	987
Panevėžio pataisos namai	458	300	249
Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija	2763	2848	2344
Vilniaus pataisos namai	610	580	552
Laisvės atėmimo vietų ligoninė	380	234	173
Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai	313	176	123
Kauno tardymo izoliatorius	336	284	247
Lukiškių tardymo izoliatorius-kalėjimas	954	865	781
Šiaulių tardymo izoliatorius	452	441	400
Viso:	9399	8636	7355

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2014 m. bei 2015 m. metinėmis veiklos ataskaitomis. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹¹⁴ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹¹⁵ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2015 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas nr. V-320 „Dėl nuteistųjų, kuriems teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią pataisos įstaigą ar areštinę tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2015, nr. 13248.

¹¹⁶ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2014 m. ir 2015 m. veiklos ataskaitas [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

Skirstant nuteistuosius į pataisos įstaigas, dažnai susiduriama su šių įstaigų perpildymo problema. Nors *I pav.* pateiktoje statistinėje analizėje palyginus 2014 m. bei 2015 m. duomenis, galime teigti, jog nuteistųjų kiekis pataisos įstaigoje per metus sumažėjo nuo 8636 iki 7355, tačiau tai nepanaikina problemos dėl per didelio įkalinųjų skaičiaus Lietuvoje, kuris lyginant su Europos šalimis yra pakankamai didelis¹¹⁷.

Svarbu tai, jog viena pagrindinių didelių kalinių skaičių Lietuvoje lemiančių priežasčių yra ne dažnas laisvės atėmimo bausmės taikymas, bet jos vidutinė trukmė¹¹⁸. 2015 m. pagal „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinę“¹¹⁹, teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės termino vidurkis yra 6 m. 5 mėn. 28 d., o atsižvelgiant į kriminologinius tyrimus, penkeri įkalinimo metai yra riba, kurią peržengus grąžinti buvusį kalinį į visuomenę yra labai sunku¹²⁰. Kaip nurodo Kankinimų prevencijos komitetas, „ilgalaikis laisvės atėmimas gali turėti kaliniams poveikį, dėl kurio jie atsiriboja nuo visuomenės. Be to, kad jie yra laikomi kalėjime, ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubausti asmenys patiria daugybę psichologinių problemų (įskaitant savigarbos praradimą ir visuomeninių įgūdžių silpnėjimą) ir turi tendenciją vis labiau nutolti nuo visuomenės, į kurią beveik visi jie galiausiai sugrįžta. Kankinimų prevencijos komiteto nuomone, ilgalaikes bausmes atliekantiems kaliniams skirtus režimus reikėtų sudaryti taip, kad šis poveikis būtų kompensuotas taikant pozityvias ir iniciatyvias priemones“¹²¹. Todėl darytina išvada, kad atsisakius per ilgo laisvės atėmimo bausmės termino nustatymo, ne tik iš dalies būtų išspręsta įkalinimo įstaigų perpildymo problema, bet ir būtų palengvintas asmens resocializacijos (integracijos procesas).

Taip pat pastebėtina, jog kai kuriose pataisos įstaigose (Kybartų, Alytaus, Vilniaus pataisos namuose, Pravieniškių pataisos namuose-atviroje kolonijoje) kalinamų asmenų skaičius išlieka artimas maksimaliam vietų skaičiui, kuris neatitinka Kankinimų

¹¹⁷ Lietuvoje 2015 m. kalinių skaičius 1 000 000 gyventojų siekia 2956, kai tuo tarpu Vokietijoje – 762, Suomijoje – 544, Lenkijoje – 2049, Estijoje – 2224. Iš *Council of Europe Annual Penal Statistics* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://wp.unil.ch/space/space-i/prison-stock-2014-2015>>.

¹¹⁸ SAKALAUSKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2007, nr. 2 (20), p. 127.

¹¹⁹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 2015 m. sausio – gruodžio mėn.“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹²⁰ ЛАЙНЕ, М. Криминология и социология отклоненного поведения. Iš SAKALAUSKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2007, nr. 2 (20), p. 127.

¹²¹ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 28.

prevencijos komiteto nustatytų standartų¹²². Dauguma kalinių Lietuvoje yra apgyvendinami didelėse patalpose, kuriose gyventojų skaičius gali siekti net kelias dešimtis. Dėl šios padėties kyla daug problemų, susijusių su tinkamų sąlygų, kurios neturėtų žeminti asmens orumo, suteikimu laisvės atėmimo bausmei atlikti. Ne tik Europos kalėjimų taisyklių 18.4. p.¹²³ numatyta, jog „šalies įstatymuose turi būti numatyti mechanizmai, kurie užtikrins, kad tam tikri minimalūs reikalavimai¹²⁴ nebus pažeidžiami dėl kalėjimų perpildymo“, tokias sąlygas kritikuoja ir Kankinimų prevencijos komitetas, kuris nurodo, jog „perpildyta patalpa įstaiga sąlygoja ankštas ir nehygieniškas gyvenimo sąlygas; nuolatinį privatumo stygių (net ir naudojantis sanitariniais įrengimais); veiklos už kameros ribų stoką, nes poreikis yra didesnis, nei leidžia darbuotojų skaičius ir turimos patalpos; per didelį krūvį sveikatos priežiūros tarnyboms; didėjančią įtampą ir atitinkamai smurtą tarp kalinių ir kalinių bei personalo. Šis sąrašas toli gražu nėra baigtinis“¹²⁵. Kankinimų prevencijos komitetas taip pat pažymėjo, jog „didelėse kamerose laikomų kalinių kasdieniam gyvenimui neišvengiamai trūksta privatumo. Be to, yra didelis pavojus patirti grasinimus ir smurtą. Taip įrengtos patalpos skatina tarpti teisėtvarkos pažeidimų atmosferai, padeda palaikyti stiprius nusikalstamų organizacijų vidaus ryšius. Dėl to personalui gali kilti didelių sunkumų įgyvendinant reikiamą kontrolę, kartais tokia kontrolė gali tapti visiškai neįmanoma, pavyzdžiui, kilus kalėjime neramumams, būtų sunku išvengti žymios intervencijos iš išorės. Dėl tokių patalpų beveik neįmanoma išspręsti klausimo, kaip tinkamai laikyti atskirus kalinius tuo atveju, kai jiems gali grėsti pavojus. Visos šios problemos dar labiau išryškėja, kai kalinių skaičius peržengia priimtinas ribas. Be to, tokioje situacijoje kaliniai priversti laukti eilėse prie prausyklų ir tualetų; o jei dar turėsime omenyje problemą, kaip sunku tinkamai vėdinti patalpą, kurioje

¹²² 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 28.

¹²³ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹²⁴ Reikalavimai numatyti Europos kalėjimų taisyklių 18.1. p., jog kaliniams skirtų patalpų, ypač miegamųjų, būklė turi užtikrinti pagarbą žmogaus orumui ir, kiek įmanoma, privatumui, bei atitikti sveikatos ir higienos reikalavimus, turi būti skiriamas tinkamas dėmesys klimato sąlygoms, ypač gyvenamos patalpos plotui, kubinei oro talpai, apšvietimui, šildymui ir ventiliacijai. Taip pat reikalavimai, numatyti 18.2. p., kuriame teigiama, jog visose vietose, kuriose kaliniai gyvena, dirba ar susirenka: a. langai turi būti tokio dydžio, kad kaliniai galėtų skaityti ir dirbti normaliomis sąlygomis, esant natūraliam apšvietimui, sukonstruoti tokiu būdu, kad būtų vėdinama, išskyrus patalpas, kuriose yra tinkamos oro kondicionavimo sistemos; b. dirbtinis apšvietimas turi atitikti nustatytus techninius standartus; c. turi būti įrengta aliarmo sistema, kuri leistų kaliniams nedelsiant susisiekti su personalu.

¹²⁵ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 21.

laikoma tiek daug žmonių, tai laikymo sąlygos tampa tiesiog apgailėtinos¹²⁶. Kiekvienai teisinei sistemai, norinčiai tobulėti bei neišsiskirti iš regiono teisinės kultūros, svarbu suvokti, jog įkalinimas nesprenžia nei nusikalstamumo, nei kitų socialinių problemų, bet, kaip įprasta, jų sukuria dar daugiau – ypatingai tuomet, kai vien tik įkalinimu (nubaudimu) ir apsiribojama, nesiekiant asmens resocializacijos (integracijos)¹²⁷. Atsižvelgiant į įvardintas nuostatas, darytina išvada, jog laisvės atėmimo bausmę taikant kaip *ultima ratio* bei trumpinant jos vidutinę trukmę, situacija Lietuvoje labiau atitiktų tarptautinių standartų nuostatas bei taip būtų sudarytos ne tik tinkamos, bet ir skirtingos laikymo sąlygos, atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu.

Toliau analizuojant vieną iš pagrindinių režimo reikalavimų, skirtingų laikymo sąlygų sudarymą, svarbu paminėti, jog kardomojo kalnimo vietos administracijai parinkus konkrečią pataisos įstaigą, pagal Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 65 bei 66 p.,¹²⁸ pataisos įstaigų direktoriai įsakymais sudaro komisijas, kurios nuteistuosius, pirmą kartą po nuosprendžio įsiteisėjimo iš kardomojo kalnimo vietos atvykusius į šias pataisos įstaigas, jiems dalyvaujant, priskiria paprastosioms grupėms, taip pat suskirsto į būrius, skyrius ir kameras. Pažymėtina, kad atliekant tokį skirstymą atsižvelgiama į jų neigiamos įtakos kitiems nuteistiesiems riziką, sveikatos būklę, amžių, gebėjimus užsiimti darbine veikla, kitas asmenines savybes, pataisos įstaigos psichologinės tarnybos rekomendacijas bei LR BVK numatytus izoliuoto laikymo reikalavimus¹²⁹. Šia tvarka taip pat vadovaujama nuteistuosius perkeliant iš būrio, skyriaus ar kameros į kitą būrį, skyrių ar kamerą, be to, atsižvelgiama ir į nuteistųjų elgesį bausmės atlikimo metu. Taigi, kaip numatyta LVAT nutartyje¹³⁰, Bausmių vykdymo įstatymas pataisų įstaigų administracijai ne tik leidžia, bet ir ją įpareigoja atitinkamai paskirstyti laisvės atėmimo bausmę atliekančius nuteistuosius pataisos įstaigų gyvenamosiose patalpose taip, kad būtų užtikrinami įstatyme įtvirtinti tikslai.

¹²⁶ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 25.

¹²⁷ SAKALAIUSKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2007, nr. 2 (20), p. 126.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹²⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugpjūčio 20 d. įsakymas nr. 1R-238 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 12451.

¹³⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje R.S. v. Alytaus pataisos namai, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos valstybė, nr. A¹⁴⁰-115/2012.

Dėl šio skirstymo, praktikoje dažnai kyla problemų, kadangi laisvės atėmimo vietose egzistuojanti subkultūra, skatina nuteistuosius skusti jų paskyrimą į tam tikrą būrį, skyrių ar kamerą. Vienu iš tokių pavydžių galėtų būti LVAT nutartis, kurioje pareiškėjas skundžia Alytaus pataisos namų direktoriaus nutarimą, kuriuo pareiškėjui buvo paskirta nuobauda už režimo reikalavimų pažeidimą, t. y. dėl to, jog jis atsisakė vykdyti teisėtus administracijos nurodymus – eiti gyventi į paskirtą būrį. Tačiau pareiškėjas teigia, jog paskirtame būryje jis gyventi negalėjo dėl to, jog žemesnių kastų nuteistųjų būryje atliekantys bausmę asmenys jo nepriima, šiame būryje būtų žeminama jo garbė ir orumas, sudaromos konfliktinės situacijos tarp būryje gyvenančių nuteistųjų, todėl būtų neišvengta skaudžių pasekmių¹³¹. Tokios situacijos Lietuvos teismų praktikoje yra dažna problema, deja, jų išsprendimas dažniausiai pasibaigia tuo, jog būna nustatyta, kad „nuobauda – paskirta pagrįstai ir yra adekvati padarytam pažeidimui; pareiškėjo atsisakymas gyventi pagal pataisos namų direktoriaus nustatytą paskyrimą, nevykdymas administracijos teisėtų reikalavimų vykti į paskirtą būrį pagrįstai kvalifikuotas kaip BVK 110 str. 1 d. 2 p. nustatytos nuteistųjų specialiosios pareigos vykdyti pataisos įstaigos administracijos reikalavimus pažeidimas; pareiškėjo prašymas laikyti jį izoliuotą nuo kitų nuteistųjų (pagal LR BVK 70 str. 6 d.) pripažintas nemotyvuotu (nepagrįstu grėsme jo sveikatai, gyvybei, ar kitais svarbiais motyvais)¹³², o jo skundas būna atmestas.

Tai, jog subkultūros reiškinyje egzistuoja laisvės atėmimo vietose ir turi įtakos jų vidaus tvarkai, įrodo Seimo kontrolierių šiuo klausimu nagrinėti nuteistųjų skundai. Seimo kontrolieriaus Augustino Normanto pažymyje pažymėta, jog pareiškėjas skunde nurodė kastų egzistavimą Vilniaus pataisos namuose: jų nariai sėdi prie atskirų stalų ir valgo iš skirtingų indų, o maistą pasiima iš skirtingų langelių. Atlikto tyrimo metu nustatyta, kad nuteistiesiems maistas valgykloje yra išduodamas per langelius Nr. 2 ir Nr. 3, nuteistieji, laukiantys eilėje prie langelio Nr. 2, atsisako eiti pasiimti maisto prie langelio Nr. 3, nurodydami, kad to daryti negali dėl nuteistųjų subkultūros suformuotos tvarkos. Taip pat nustatyta, kad nuteistieji pasiėmę maistą iš skirtingų langelių sėdasi prie skirtingų stalų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuteistiesiems maistas (sriuba ir antrasis patiekalas) per langelį Nr. 3 patiekiamas tik dubenėliuose, nors per langelį Nr. 2 sriuba patiekama dubenėlyje, o antrasis patiekalas – metalinėje lėkštėje. Be to, kai kurie indai yra pažymėti ir plaunami atskirai. Šios aplinkybės sudaro prielaidą teigti, kad nuteistieji Vilniaus pataisos namuose laikosi nuteistųjų subkultūros tradicijų, o Vilniaus pataisos

¹³¹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. gruodžio 1 d. nutartis administracinėje byloje M.A. v. Lietuvos valstybė, nr. A¹⁹³¹-575/2015.

¹³² Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. kovo 31 d. nutartis administracinėje byloje G.K. v. Lietuvos valstybė, nr. A⁸⁸²-662/2015.

namų administracija, nesiimdama iniciatyvos užtikrinti, kad maisto išdavimas būtų organizuojamas vienodai visiems nuteistiesiems, sudaro prielaidas gyvuoti nuteistųjų subkultūros tradicijoms¹³³. Tikėtina, jog būtent dėl šių (psichologinio ir fizinio smurto, konfliktų rizikos tarp skirtingų kastų) bei kitų priežasčių, nuteistieji dažnai skundžia nutarimus, kuriais jie būna paskirti į tam tikrus būrius, skyrius, kameras.

Taip pat svarbu pastebėti tai, jog kiekvienoje konkrečioje pataisos įstaigoje, kurioje nuteistajam paskirta atlikti laisvės atėmimo bausmę, įtvirtintas pagrindinis principas, kuriuo turima vadovautis bausmės atlikimo metu: nuteistasis, kuriam paskirtas laisvės atėmimas, visą bausmę turi atlikti vienoje pataisos įstaigoje¹³⁴. Šis principas grindžiamas tuo, kad įstatymų leidėjas siekė užtikrinti nepertraukiamą pataisos procesą, kuriame dalyvautų nuteistasis, kad jam adaptavusis vienoje pataisos įstaigoje nereikėtų dar kartą pakartoti šios sudėtingos procedūros¹³⁵. Pabrėžtina, kad šio principo turinys nereiškia, kad nuteistojo teisinė padėtis atliekant bausmę negali keistis. Priešingai, teisinės padėties keitimas yra puikus įrankis keisti nuteistojo elgesį tinkama, teigiama linkme. Šis režimo reikalavimas apima ne tik skirtingų laikymo sąlygų sudarymą paskiriant nuteistajam pataisos įstaigą, būrį ar pan., labai svarbu, kad būtent šis reikalavimas laisvės atėmimo bausmės metu leidžia keisti laikymo sąlygas, teisinę nuteistojo padėtį, atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu.

Pastebėtina, jog skirtingų sąlygų sudarymas itin išryškėja nuteistąjį pataisos įstaigoje perkeliant į tam tikrą grupę, kuriose yra sudarytos skirtingos sąlygos tiek patalpos dydžio, pasimatymų, telefoninių skambučių, televizorių, radijo imtuvų, kompiuterių, tiek trumpalaikių išvykų tvarka. Pataisos namuose laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji yra skirstomi į tris grupes: lengvąją, paprastąją ir drausminę. Nepilnamečių pataisos namuose – į lengvąją ir paprastąją, o kalėjimuose – į paprastąją ir drausminę. Nuteistųjų priskyrimas atitinkamai grupei pataisos įstaigoje yra paremtas skirtingų sąlygų nuteistiesiems sudarymu. Nepaisant pataisos įstaigos rūšies ir jos grupės¹³⁶, visi nuteistieji turi teisę apsipirkti pataisos įstaigos parduotuvėje, gauti ir siųsti neribotą kiekį laiškų, taip pat gauti smulkiųjų paketų. Visiems pataisos įstaigų paprastajai grupei priskirtiems nuteistiesiems vienodai suteikiama galimybė du kartus per savaitę

¹³³ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. 2015 m. gruodžio 10 d. pažyma dėl skundo prieš Vilniaus pataisos namus, nr. 4D-2015/1-1593.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69 str. 1 d. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹³⁵ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 209.

¹³⁶ Išskyrus atvirąją koloniją, kurios ypatumai analizuojami vėliau.

paskambinti telefonu¹³⁷, tačiau skiriasi teisė gauti ilgalaikius bei trumpalaikius pasimatymus: pataisos namuose tokia galimybė vienam ilgalaikiam ir vienam trumpalaikiam pasimatymui yra skiriama per du mėnesius, nepilnamečių pataisos namuose galimybė vienam ilgalaikiam ir dviem trumpalaikiams pasimatymams suteikiama per mėnesį, o kalėjime nuteistieji per du mėnesius gali gauti tik vieną trumpalaikį pasimatymą (ilgalaikiai pasimatymai nesuteikiami).

Šiek tiek daugiau galimybių bei lengvesnės laikymo sąlygas yra sudarytos lengvajai grupei priskirtiems nuteistiesiems (išskyrus kalėjimą, kuriame lengvosios grupės nėra). Po LR BVK pakeitimų, lengvajai grupei priskirtiems nuteistiesiems leidžiami du trumpalaikiai ir du ilgalaikiai pasimatymai per du mėnesius pataisos namuose ir keturi trumpalaikiai bei vienas ilgalaikis pasimatymas per mėnesį nepilnamečių pataisos namuose. Taip pat šiai grupei priskirti nuteistieji vieną kartą per dieną gali paskambinti telefonu. Pastebėtina, jog įstatymo pakeitimai laikytini atitinkančiais Europos kalėjimų taisyklių 24.1. p.¹³⁸ įtvirtintą nuostatą, jog „kaliniams turi būti leidžiama kuo dažniau susirašinėti bei bendrauti telefonu ar kitokiomis ryšio priemonėmis su giminėmis, kitais asmenimis ir įvairių organizacijų atstovais bei pasimatyti su šiais asmenimis“.

Konvencijos 8 str. yra įtvirtinta, jog „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir šeimos gyvenimas <...>“¹³⁹. Europos kalėjimų taisyklių 24.4. p.¹⁴⁰ numato, jog „kalinių pasimatymai turi būti organizuojami taip, kad leistų kiek tai yra įmanoma geriau kaliniams palaikyti ir tęsti santykius su šeimos nariais“. Šiuo atžvilgiu, Lietuvoje nuo 2016 m. balandžio 1 d. buvo įgyvendinti teigiami pokyčiai, kurie lėmė tai, jog pagal Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 108 p.¹⁴¹ pakeitimus, nuo šiol „trumpalaikiai pasimatymai su sutuoktiniu, sugyventiniu, artimaisiais giminaičiais ir asmeniu, su kuriuo nuteistasis turi bendrą vaiką, jei nei nuteistasis, nei šis asmuo nėra susituokęs su kitu asmeniu arba neturi sugyventinių ir šis vaikas yra Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka registruotas kaip bendras nuteistojo ir į pasimatymą atvykusio asmens vaikas, vyksta neatskiriant nuteistojo nuo lankytojų. Vietos tokiems pasimatymams vykti įrengiamos toje pačioje trumpalaikių pasimatymų salėje arba atskiroje patalpoje su

¹³⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 71 – 91 str. analizė.

¹³⁸ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹³⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 40-987.

¹⁴⁰ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. kovo 29 d. įsakymas nr. 1R-107 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Teisės aktų registras*, 2016, nr. 6412.

reikalingu kiekiu stalų ir kėdžių. Čia taip pat turi būti įrengiama saugi vaikų žaidimo aikštelė su specialiais baldais ir žaislais, visas aikštelės plotas padengiamas minkšta danga¹⁴². Tokie pokyčiai yra vertinami itin teigiamai, nes „nuo šiol nuteistųjų vaikai pasimatymo metu galės džiaugtis tiesioginiu bendravimu su tėčiu, o mažesnieji, kad kelias valandas trunkantis pasimatymas neprailgtų, šalia tėvų galės pažaisti specialiai įrengtose jaukiose žaidimų aikštelėse. Kai kuriose įstaigose sudarytos sąlygos ir vaikų sauskelnių keitimui, kūdikių maitinimui. Pirmieji apsilankiusių artimųjų išpūdžiai apie atnaujintas pasimatymų patalpas – išties geri“¹⁴³.

Tačiau ne visose pataisos įstaigų grupėse įvyko teigiami pokyčiai. Kankinimų prevencijos komitetas 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. vizito Lietuvoje ataskaitoje¹⁴⁴, kaip vieną iš rekomendacijų nurodė, jog „turi būti pakeistos teisinės nuostatos, susijusios su pasimatymais, užtikrinant, kad visi nuteistieji galėtų turėti bent vieną vienos valandos pasimatymą per savaitę“. Atsižvelgiant į šias Kankinimų prevencijos komiteto rekomendacijas, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ataskaitoje¹⁴⁵ nurodė, jog papildomai yra peržiūrimos teisės aktų nuostatos, numatančios nuteistiesiems suteikiamų pasimatymų skaičių ir jų formas, taip pat nurodė, jog yra planuojama leisti trumpalaikius pasimatymus ir drausmės grupėje laikomiems nuteistiesiems. Todėl šiuo pagrindu nuo 2016 m. balandžio 1 d. įsigaliojo LR BVK pakeitimai, kurie atskleidė įstatymo leidėjo norą tobulinti įstatymus nepaneigiant tarptautiniuose standartuose numatytų rekomendacijų. Esminiai įstatymo pakeitimai suteikė nuteistiesiems, priskirtiems pataisos namų drausmės grupei, teisę per keturis mėnesius gauti vieną trumpalaikį pasimatymą. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tokia teisė nebuvo suteikta kalėjimuose drausmės grupėms priskirtiems nuteistiesiems, taip nevisapusiškai atsižvelgiant į Kankinimų prevencijos komiteto ataskaitoje nurodytas rekomendacijas. Be to, pastebėtina, jog liko suvaržyta ir nuteistųjų teisė skambinti telefonu – jie tai gali daryti tik du kartus per mėnesį. Nors atlikti įstatymo pakeitimai yra vertinami teigiamai, tačiau

¹⁴² Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2016 m. sausio 27 d. įsakymas nr. V-25 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2011 m. kovo 3 d. įsakymo nr. V-82 „Dėl pataisos įstaigų įrengimo ir eksploataavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Teisės aktų registras*, 2016, nr. 1663.

¹⁴³ *Pirmieji išpūdžiai apie šeimų susitikimo kambarius įkalinimo įstaigose* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/pirmieji-ispudziai-apie-4vv8.html>>.

¹⁴⁴ 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) vizito Lietuvoje ataskaitos 78 p. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2014-18-inf-eng.pdf>>, p. 33.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės ataskaita „Dėl priemonių, kurių buvo imtasi ar kurių numatoma imtis, siekiant įgyvendinti Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. vizito Lietuvoje ataskaitoje nurodytas rekomendacija [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2014-19-inf-ltu.pdf>>, p. 30.

analizuojant visumą, galima daryti išvadą, jog vis dar egzistuojantis griežtas nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę kalėjimuose bei pataisos namuose drausmės grupės laikymo sąlygomis, kontaktų ribojimas negali būti vadinamas pažangiu, padedančiu užtikrinti sėkmingą jų būsimąją integraciją į visuomenę ir atitinkančiu tarptautinius elgesio su kaliniais standartus¹⁴⁶.

Analizuojant atskirose pataisos įstaigų grupėse sudaromas skirtingas laikymo sąlygas, pastebėtina, jog daugiausiai teisių turi nuteistieji, įkalinti atvirojoje kolonijoje. Priešingai nei kitose pataisos įstaigose, čia nuteistieji gali turėti su savimi vertingų daiktų, pinigų, kuriais gali be apribojimų naudotis, taip pat gali be apribojimų gauti pasimatymus, pašto ir perduodamus siuntinius, smulkiuosius paketus, gauti ir siųsti laiškus, skambinti telefonu. Taip pat nuteistiesiems atvirojoje kolonijoje suteikiamos kur kas didesnės galimybės palaikyti santykius su laisvėje likusiais artimaisiais: esant būsto sąlygoms, jie gali gyventi šalia atviros kolonijos su savo šeimomis, kolonijos administracijos leidimu gali be priežiūros išvykti už kolonijos teritorijos ribų (Lietuvos Respublikos teritorijoje, jeigu to reikia dėl jų dirbamo darbo pobūdžio arba gydymosi ar mokymosi), jeigu neturi galiojančių nuobaudų, kartą per savaitę gali iki dviejų parų ne darbo metu bei kasmetinių atostogų metu parvykti į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus.

Tačiau problema ta, jog Lietuvoje vienintelė atviroji kolonija yra Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija, o patekimo į šią įstaigą galimybės yra ribotos: pagal LR BVK 140 str. 4 d., perkėlimas į atvirąją koloniją tęsti bausmės atlikimo, kaip paskatinimo priemonė, gali būti taikoma tik pataisos namuose lengvosios grupės sąlygomis laikomiems nuteistiesiems, kuriems liko ne daugiau kaip vieneri metai iki galimo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos, teismo nutartimi, priimta pagal pataisos namų administracijos teikimą ir atsižvelgiant į nusikalstamo elgesio riziką, elgesį bausmės atlikimo metu ir kitas reikšmingas aplinkybes. Kitaip tariant, perkėlimas į atvirąją koloniją yra taikomas itin retai. Pritartina D. Usik nuomonei, jog „Lietuvoje nėra išnaudotas atviro tipo pataisos įstaigos potencialas“. Vadovaujantis LR BVK 9 str. teisingo ir progresyvaus bausmės atlikimo principu, nuteistieji, atlikę dalį laisvės atėmimo bausmės uždaro tipo pataisos įstaigoje, galėtų būti perkelti atlikti likusios bausmės dalį į atviro tipo pataisos įstaigą. Džiugina tai, jog šių metų kovo 18 d., įgyvendinant 2009 – 2014 m. Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis finansuojamos programos „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“ projektą, Alytuje atidaryti pirmieji Pusiaukelės namai, kurie yra tarpinė žmogaus stotelė kelyje į sėkmingą gyvenimą laisvėje, tai naujas žingsnis

¹⁴⁶ USIK, D. Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 4 (8), p. 349.

modernios bausmių vykdymo sistemos link¹⁴⁷. Šioje įstaigoje apsigyvens dvidešimt gerai besielgiančių, lengvus ir apysunkius nusikaltimus padariusių nuteistųjų, kuriems iki galimo lygtinio paleidimo likę ne mažiau kaip šeši mėnesiai. Jie privalės dirbti arba mokytis, pusiaukelės namuose maistą gamins patys, į darbą vyks be apsaugos, o grįžti turės nurodytu laiku. Beveik laisvai gyvenančius nuteistuosius galės lankyti artimieji, bet juos prižiūrės keturi socialiniai darbuotojai bei keturi pamainomis dirbsiantys prižiūrėtojai¹⁴⁸. Šie darbuotojai paruošti specialiuose Norvegijos pusiaukelės namų direktoriaus bei jo pavaduotojo mokymuose, kuriuose su jais buvo analizuojama, kokia turėtų būti pusiaukelės namų nuteistųjų priežiūra, kontrolė, apsauga, kokios tinkamiausios bendravimo ir bendradarbiavimo formos ir kultūra, kur ir kada vykdoma nuteistųjų socialinė rehabilitacija ir intensyvus rengimasis išėjimui į laisvę. Taip pat keltos diskusijos ir apie socialinių darbuotojų profesionalumą, kompetenciją, asmenines vertybes, požiūrį į darbą ir nuteistuosius. Būsiamiems pusiaukelės namų darbuotojams buvo pateikta daug patarimų ir idėjų, kad ši įstaiga kuo sėkmingiau pradėtų savo veiklą ir nuteistieji sėkmingai integruotųsi į visuomenę¹⁴⁹.

Pabrėžtina, kad tokia teigiama praktika yra vadovaujama daugelyje Europos šalių bei visame pasaulyje, kuriose atviro tipo pataisos įstaigos suvokiamos, kaip įstaigos, kuriose nuteistiesiems padedama integruotis į visuomenę natūralesnėmis gyvenimo visuomenėje sąlygomis. Jose nuteistieji gali turėti daugiau kontaktų su išoriniu pasauliu, naudingų sėkmingai integracijai į visuomenę¹⁵⁰. Tokia teigiama praktika vadovaujasi ir Kankinimų prevencijos komitetas, kuris numato, jog „visų pirma, kaliniui turi būti suteiktos galimybės išsaugoti ryšius su šeima ir artimais draugais. Turėtų būti vadovaujama principu skatinti ryšius su laisve; taikant bet kokius tokių ryšių apribojimus, turėtų būti atsižvelgiama tik į saugumo sumetimus arba turimus resursus“¹⁵¹. Kaip teisingai pažymi G. Sakalauskas, „seniai pastebėta, kad įkalinimas iš esmės yra žalinga, nors tam tikrais sunkaus nusikalstamo elgesio atvejais vis dar neišvengiama priemonė, jis dažniausiai neturi jokio „taisomojo“ ar kitokio pozityvaus poveikio, ypač jei jo turinį sudaro paprastas „atsėdėjimas“ be jokio aiškaus, sisteminio, tikslinio ir

¹⁴⁷ *Pusiaukelės namai – pirmieji Lietuvoje* [interaktyvu; žiūrėta 2016 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaldep.lt/lt/apn/naujienos-apn/pusiaukeles-namai-pirmieji-lietuvoje.html>>.

¹⁴⁸ *Alytuje atidaromi pirmieji Lietuvoje pusiaukelės namai* [interaktyvu; žiūrėta 2016 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/131002>>.

¹⁴⁹ *Oslo Sandaker pusiaukelės namų vadovas: kolegos lietuviai jau tapo mūsų draugais Lietuvoje* [interaktyvu; žiūrėta 2016 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/oslo-sandaker-pusiaukeles-yrr1.html>>.

¹⁵⁰ USIK, D. Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 4 (8), p. 345.

¹⁵¹ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 66.

kokybiško integracinio pobūdžio priemonių taikymo¹⁵². Manytina, kad didelis kalinių galimybių suvaržymas yra artimas tik „atsėdėjimo“ koncepcijai, todėl darbo autorės nuomone, turėtų būti koreguojamas. Jei nepaisoma šių rekomendacijų, tuomet galime daryti išvadą, jog kalinimas tampa beprasmiu.

Analizuojant skirtingų laikymo sąlygų sudarymą kaip vieną iš režimo reikalavimų, labai svarbu paminėti tai, kad nuteistasis visada savo elgesiu bausmės atlikimo metu gali keisti savo teisinę padėtį. Minėto teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principo turinį sudaro nuostata, jog „nuteistųjų teisinė padėtis, atsižvelgiant į jų elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės rehabilitacijos priemones, LR BK, Baudžiamojo proceso kodekso ir LR BVK nustatyta tvarka, gali būti švelninama arba griežtinama“. Svarbiausia yra tai, kad teisinė padėtis priklauso nuo paties nuteistojo elgesio ir ją įkalintas asmuo gali keisti dvejomis kryptimis: gerinti arba bloginti. Pirmiausiai, pagal LR BVK 140 str., už nepriekaištingą elgesį, iniciatyvą ir aktyvų dalyvavimą įgyvendinant socialinės rehabilitacijos priemones, stropų darbą ir gerus mokymosi rezultatus laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems gali būti skiriamos įvairios paskatinimo priemonės, tokios kaip padėka; premija už geriausius darbo rezultatus; teisės vieną kartą papildomai paskambinti telefonu suteikimas; trijų papildomų ilgalaikių arba trumpalaikių pasimatymų per vienerius metus suteikimas; paskirtos nuobaudos panaikinimas prieš terminą; pasivaikščiojimo laiko pailginimas ne daugiau kaip dviem valandomis; leidimas nepilnamečiams pasimatymo su tėvais, globėjais (rūpintojais), artimaisiais giminaičiais ar kitais pasitikėjimo vertais asmenimis metu išeiti iki aštuonių valandų už nepilnamečių pataisos namų teritorijos ribų; leidimas atostogų metu parvykti į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus; trumpalaikės išvykos į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus suteikimas; atlikusiems ne mažiau kaip vienerius metus, o nepilnamečiams, atlikusiems ne mažiau kaip šešis mėnesius paskirtos bausmės, – perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvąją grupę. Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitoje¹⁵³ matyti, jog per 2015 m. laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems buvo skirta 5008 paskatinimo priemonės. Analizuojant, kiek paskatinimo priemonių vienoje laisvės atėmimo vietoje tenka

¹⁵² SAKALAUSKAS, G. Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai. Iš *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, nr. 10, p. 55.

¹⁵³ Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus Socialinės rehabilitacijos tarnybų 2015 m. veiklos ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

kiekvienam asmeniui, atspindi 2 pav., kuriame matyti, jog procentaliai daugiausiai paskatinių buvo skirta Kauno tardymo izoliatoriuje¹⁵⁴, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose bei Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje laikomiems nuteistiesiems, o mažiausiai šių priemonių buvo skirta Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime.

2 pav. Paskatinimo priemonių skyrimo skaičius pataisos įstaigoje bausmę atliekantiems asmenims (2015 m. gruodžio mėn.)¹⁵⁵

	Įstaigoje atliekantys bausmę asmenys	Skirti paskatinimai	Vienam asmeniui skirtų paskatinimo priemonių skaičius (%)
<i>Iš viso</i>	6198 ¹⁵⁶	5008	0,80
Alytaus PN	1141	588	0,51
Kybartų PN	358	316	0,88
Marijampolės PN	987	655	0,66
Panevėžio PN	249	143	0,57
Pravieniškių PN-AK	2344	2470	1,05
Vilniaus PN	552	205	0,37
LAVL	167	121	0,72
Kauno nepilnamečių TI-PN	84	290	3,45
Kauno TI	25	98	3,92
Lukiškių TI-K	233	76	0,32
Šiaulių TI	58	46	0,79

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus 2015m. Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

Vadovaujantis šia informacija, darytina išvada, jog atviresnio tipo pataisos įstaigose paskatinimo priemonių taikymas Lietuvoje gali būti laikomas patenkinamu, tačiau griežtesnio režimo pataisos įstaigose jis galėtų būti apibūdinamas kaip itin retas. Atsižvelgiant į tai, jog paskatinimo priemonės yra svarbios stimuliuojant nuteistųjų

¹⁵⁴ Reikia nepamiršti, jog Kauno tardymo izoliatoriuje bausmę atlieka nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas ir kuriems šių bausmę atlikti teismo nustatyta pataisos namuose, jų raštišku sutikimu palikti dirbti ūkio darbų bei nuteistieji, kuriems teismas paskyrė atlikti arešto bausmę.

¹⁵⁵ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus Socialinės rehabilitacijos tarnybų 2015 m. veiklos ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

¹⁵⁶ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos atsakyme į užklausą nurodytas skaičius, apimantis asmenis, tą dieną bausmę atliekančius pataisos įstaigoje (be suimtųjų).

integraciją, norą gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis, jų taikymo praktika turėtų būti kur kas dažnesnė.

Pastebėtina, jog nuteistojo teisinė padėtis taip pat gali kisti griežtėjimo linkme. Nuteistiesiems pažeidus, sistemingai pažeidinėjantiems arba itin piktybiškai pažeidusiems režimą, bausmės vykdymo sąlygos gali būti griežtinamos, pvz., gali būti panaikinta paskatinimo priemonė – perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvąją grupę, jie gali būti perkelti iš paprastosios grupės į drausmės grupę arba iš drausmės grupės į kamerų tipo patalpas¹⁵⁷.

Nors Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtinta galimybė keisti savo teisinę padėtį, o ypač teigiama linkme, tačiau manytina, kad šios galimybės nepakanka tinkamam resocializacijos tikslo pasiekimui. Kaip matyti iš atskirų grupių pataisos įstaigose analizės, net ir patekus į lengvąją grupę¹⁵⁸, nemaža dalis galimybių lieka suvaržytos ar ribojamos, pvz., trumpalaikių bei ilgalaikių pasimatymų tam tikro skaičiaus nustatymas, negalėjimas turėti grynų pinigų, vertingų daiktų, kai tuo tarpu atvirojoje kolonijoje šios teisės nėra ribojamos. Minėta, jog pagrindinis principas yra atlikti laisvės atėmimo bausmę vienoje įstaigoje, nes tai apsaugo nuo pakartotinio integravimosi į pataisos įstaigos gyvenimą, taisykles, tačiau manytina, kad didelė dalis nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę pataisos namuose, kalėjimuose, pasiryžtų pakartotinei integracijai dėl geresnių, gyvenimą laisvėje atspindinčių sąlygų.

Išanalizavus skirtingų laikymo sąlygų sudarymo atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu sudarymą, galima daryti išvadą, jog Lietuvoje šis procesas vyksta keliais etapais, tačiau bene svarbiausia yra tai, kad laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu, nuteistasis pats gali keisti savo teisinę padėtį dvejomis kryptimis: gerinti arba bloginti. Tokios priemonės galėtų būti puikus įrankis resocializuoti nuteistą asmenį, jei jos būtų išnaudojamos tinkamai nuteistojo motyvacijai, taikant daugiau paskatinimo priemonių bei skiriant mažiau nuobaudų.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 142 str. 2 d. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹⁵⁸ Pastebėtina, jog patekimo į lengvąją grupę galimybė taipogi yra ribota, kadangi pagal LR BVK 140 str. 1 d. 10 p. – perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvąją grupę galimas atlikus ne mažiau kaip vienerius metus, o nepilnamečiams, atlikus ne mažiau kaip šešis mėnesius paskirtos bausmės.

3. Teisinės pasekmės pažeidus režimo reikalavimus

Lietuvoje, kiekvienoje pataisos įstaigoje, nesilaikant laisvės atėmimo bausmės atlikimui nustatyto režimo, nuteistiesiems taikomos nuobaudos. Jos sukuria nuteistųjų laikymo sąlygų ir teisinės padėties kitimo sistemą griežtinimo linkme, kurioje, pažeidus nustatytą bausmės atlikimo tvarką, numatytos negatyvios pasekmės¹⁵⁹. LR BVK 142 str. įtvirtinta laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems skiriamų nuobaudų sistema, kurioje jos išdėstytos nuo švelniausios iki griežčiausios: nuo papeikimo iki numatytų griežtesnio pobūdžio nuobaudų už sistemingą arba itin piktybišką režimo pažeidimą. Nuo 2016 m. balandžio 1 d. ši sistema buvo iš esmės pakeista. Taigi, po LR BVK 142 str. pakeitimų, už bausmės atlikimo režimo reikalavimų pažeidimą nuteistiesiems gali būti skiriamas papeikimas; pataisos įstaigos patalpų ir teritorijos tvarkymas be eilės; draudimas iki vieno mėnesio apsipirkti pataisos įstaigos parduotuvėje (išskyrus higienos reikmenis ir kanceliarines prekes); nuteistųjų perkėlimas į kamerų tipo patalpas iki penkiolikos parų, o nepilnamečių nuteistųjų – iki dešimties parų (ši nuobauda negali būti paskirta nėščioms moterims ir turinčioms vaikų iki trejų metų motinoms, taip pat asmenims, kurie dėl medicininių priežasčių negali būti perkelti į kamerų tipo patalpas). To paties straipsnio 2 d. numato, jog nuteistiesiems, sistemingai pažeidinėjantiems arba itin piktybiškai pažeidusiems režimą, gali būti panaikinta paskirta paskatinimo priemonė – perkėlimas iš paprastosios grupės į lengvąją grupę; pataisos namuose ir kalėjimuose paprastosios grupės sąlygomis laikomų nuteistųjų perkėlimas į drausmės grupę nuo trijų mėnesių iki vienerių metų; pataisos namuose ir kalėjimuose drausmės grupės sąlygomis laikomų nuteistųjų perkėlimas į kamerų tipo patalpas nuo penkiolikos parų iki šešių mėnesių.

Svarbu pastebėti, jog nuteistieji pripažįstami sistemingai pažeidinėjančiais režimą, jei jiems per vienerius metus už režimo pažeidimus paskiriamos ne mažiau kaip trys nuobaudos, o itin piktybiškai pažeidusiais režimą jie pripažįstami, kuomet pažeidžia bent vieną iš laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems taikomų draudimų, nustatytų LR BVK 110 str. 2 d. 1, 3, 7 ir 8 p., arba nevykdo pareigos, nustatytos LR BVK 110 str. 1 d. 2 p.¹⁶⁰. Pastebėtina, jog asmens priskyrimas sistemingai pažeidinėjančio ar itin piktybiškai pažeidusio režimo reikalavimus kategorijai, praktikoje dažnai sukelia problemų. LVAT vienoje iš nutarčių išplėtė šio straipsnio aiškinimą, konstatuodamas, jog tinkamai aiškinant „Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos

¹⁵⁹ BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 404.

¹⁶⁰ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 38-1758.

įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų“ 3 p., pripažinimui itin piktybiškai pažeidžiančiu režimą nėra privalomas nubaudimas už veiksmus, nurodytus BVK 110 str. 1 d. 2 p., t. y. pakanka konstatuoti, kad nuteistasis nesilaiko pareigos vykdyti pataisos įstaigos administracijos reikalavimų. Todėl pareiškėjas, nevykdydamas Pravieniškių 2 – ūjų pataisos namų-atvirosios kolonijos administracijos reikalavimų nekonfliktuoti su kitais nuteistaisiais, pažeidė režimą ir tai padarė itin piktybiškai¹⁶¹. Pastebėtina, jog toks aiškinimas dar labiau išplečia nuobaudų taikymo galimybę, nes kelis kartus įspėjus, jog nuteistasis nepaklūsta reikalavimams, jam gali būti skirtos ir pačios griežčiausios nuobaudos, pavyzdžiui, kalėjimuose drausmės grupės sąlygomis laikomų nuteistųjų perkėlimas į kamerų tipo patalpas.

Analizuojant nuobaudų sistemos pakeitimus, pastebėtina, jog draudimo iki vieno mėnesio pirkti maisto produktus nuobaudos turinys buvo išplėstas iki draudimo iki vieno mėnesio apsipirkti pataisos įstaigos parduotuvėje (išskyrus higienos reikmenis bei kanceliarines prekes). Darytina išvada, kad toks pakeitimas dar labiau varžo nuteistųjų galimybes, nes ribojamas ne tik maisto prekių pirkimas. Taip pat pastebėtina, jog vienas mėnuo yra pakankami ilgas laiko tarpas, o teismų praktikoje matyti, jog tokia nuobauda (ankstesnėje redakcijoje iki vieno mėnesio pirkti maisto produktų) skiriama pakankamai dažnai.

Ne mažiau svarbus pakeitimas yra įtvirtintas LR BVK 142 str. 4 d., kurioje išimtis nėščiosioms moterims bei turinčioms vaikų iki trejų metų motinoms, papildyta dar viena asmenų grupe: asmenimis, kurie dėl medicininių priežasčių negali būti perkelti į kamerų tipo patalpas. Tai svarbu dėl to, jog prieš šį pakeitimą pasitaikydavo atvejų, kuomet nuteistieji buvo perkeliama į kamerų tipo patalpas, nors ten atlikti bausmės negalėjo dėl sveikatos sutrikimų. Todėl toks pakeitimas yra pagrindas suteikti nuteistiesiems tinkamesnes, žmogaus orumą atitinkančias sąlygas.

Tačiau svarbiausia yra tai, jog įstatymų leidėjas atsisakė tokių nuobaudų kaip nuteistųjų uždarymo į baudos izoliatorių, nepilnamečių nuteistųjų uždarymo į drausmės izoliatorių, kalėjimuose laikomų nuteistųjų uždarymo į karcerį. Visas šias nuobaudas vienijo visiškas nuteistojo izoliavimo požymis, maksimalūs asmens teisių bei laisvių suvaržymai (pasimatymų, telefoninių pokalbių, maisto produktų ir būtiniausių reikmenų įsigijimo ir pan. draudimai). Šiuo pakeitimu Lietuvos teisinė kultūra bausmių vykdymo srityje ne tik priartėja prie atitikimo tarptautinių standartų nuostatoms, pavyzdžiui,

¹⁶¹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2008 m. rugpjūčio 1 d. *nutartis administracinėje byloje H.D. v. Pravieniškių 2 – ieji pataisos namai-atvirosi kolonija ir Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos*, nr. A⁵⁰²-1405/2008.

Europos kalėjimų taisyklių 60.3. p.¹⁶² įtvirtintai, jog „turi būti uždraustos <...> nuobaudos uždarančios tamsią kamerą bei visos kitos nežmoniškos ir žeminančios žmogaus orumą nuobaudos“ (manytina, kad, pavyzdžiui, karcerių egzistavimas prieštaravo šiai nuostatai), tačiau tai leidžia apsisaugoti ir nuo procedūrinių pažeidimų gausos, kurie būdavo fiksuojami laisvės atėmimo vietų priežiūros institucijų. Vieni tokių pažeidimų įvardijami Seimo kontrolierių įstaigos ataskaitoje¹⁶³: baudos izoliatoriui priskirtas pasivaikščiojimo kiemelis yra mažas ir tamsus, baudos izoliatoriuje nuobaudą atliekančių nuteistųjų kasdien nelanko medicinos darbuotojas, kameroje esančios dviaukštės lovos įrengtos taip, kad atstumo tarp lovų nepakanka asmeniui atsisėsti, nėra suoliuko, moterys priverstos perkelti čiužinius ant grindų ir atsisėsti ant jų ir pan.

Pastebėtina, jog prieš atsirandant minėtiems 2016 m. įstatymo pakeitimams, nuteistieji bent menkiausiai pažeidę režimo reikalavimus, galėjo būti net iki šešių mėnesių perkelti į kamerų tipo patalpas. Po straipsnio pakeitimo šis ilgalaikis perkėlimas yra galimas tik sistemingai pažeidinėjant arba itin piktybiškai pažeidus režimą. Taip pat nuo šešių mėnesių iki trijų sumažinta minimali nuobaudos, paprastosios grupės sąlygomis laikomų nuteistųjų perkėlimo į drausmės grupę, trukmė (ši nuobauda taikoma tik patalais namuose ir kalėjimuose esantiems nuteistiesiems).

Atsižvelgiant į Kankinimų prevencijos komiteto standartus¹⁶⁴, pastebėtina, jog labai svarbu, vadovaujantis proporcingumo principu, „išlaikyti pusiausvyrą tarp konkrečiu atveju būtinų priemonių ir drausminio režimo paskyrimo, kadangi ši priemonė gali turėti labai žalingų pasekmių asmeniui, kuriam skirta tokia drausminė nuobauda. Tam tikromis aplinkybėmis patalpinimas į drausminės zonos patalpas gali virsti nežmonišku arba žeminančiu elgesiu“. Akcentuotina svarbi Kankinimų prevencijos komiteto nuostata, jog „bet kuriuo atveju, asmuo drausminėse zonos patalpose turėtų būti laikomas kaip įmanoma trumpiau“, todėl darbo autorės nuomone, turėtų būti privalomas siūlymas trumpinti nuobaudos, įtvirtintos LR BVK 142 str. 2 d. 3 p., trukmę, nes šiuo metu patalais namuose ir kalėjimuose drausmės grupės sąlygomis laikomi nuteistieji, sistemingai pažeidinėjantys arba itin piktybiškai pažeidę režimą, gali būti perkelti į

¹⁶² 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹⁶³ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2015 m. lapkričio 20 d. ataskaita nr. 2015/1-99 „Dėl pažeidžiamų grupių žmogaus teisių padėties įkalinimo įstaigose: Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose ir Panevėžio patalais namuose“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.kaldep.lt/download/15288/seimo%20kontolieriaus%20ataskaita.pdf>.

¹⁶⁴ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 20.

kamerų tipo patalpas iki šešių mėnesių. Manytina, kad tokia šios nuobaudos trukmė neatitinka tiek Kankinimų prevencijos komiteto standartuose įtvirtinto „kaip įmanoma trumpiau“ termino, tiek Europos kalėjimų taisyklių 60.5. p.¹⁶⁵ įtvirtintos nuostatos, jog „nuobauda izoliuojant turi būti taikoma tik išskirtiniais atvejais ir apibrėžtam laikotarpiui, kuris turi būti kiek įmanoma trumpesnis“.

Apibendrinant nuobaudų sistemos pakeitimus, pabrėžtina, jog svarbus net ir žodžio „uždarymas“ pakeitimas į „perkėlimas“, nes tai rodo įstatymų leidėjo norą žengti link Europos teisinės kultūros, keisti įkalinimo sistemą, pagrindiniu tikslu laikant ne baudimą (ir jo priemones – tramdymą, uždarymą ir pan.), o asmens resocializaciją. Pati LR BVK lingvistika rodė, jog asmuo tiesiog uždaromas atlikti bausmės, nesiekiant tam tikrų pozityvių tikslų. Tikėtina, jog šie teigiami įstatymo leidėjo atlikti LR BVK 142 str. pakeitimai galėtų sumažinti didelį nuobaudų taikymo skaičių Lietuvos pataisos įstaigose.

Nors Europos kalėjimų taisyklių 56.2. p.¹⁶⁶ numatyta, jog „kai tik įmanoma, kalėjimo valdžia turi panaudoti atkuriamojo teisingumo modelį ir tarpininkavimo mechanizmus, sprendžiant nesutarimus su kaliniais ir tarp jų“, tačiau Lietuvoje statistiniai duomenys rodo, jog tokios situacijos sprendžiamos tiesiog paskyrus nuteistajam formalią nuobaudą. Pagal Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitą¹⁶⁷, 2015 m. drausmės komisijoje buvo apsvarstyti 7766 drausmės pažeidimų atvejai. Tai reiškia, kad kiekvienam nuteistajam, atliekančiam laisvės atėmimo bausmę, iš viso vidutiniškai tenka 1,25 svarstytų pažeidimų atvejų. Atsižvelgiant į tai, jog pagal ankstesnę LR BVK redakciją, galiojusią iki 2016 m. balandžio 1 d., drausmės komisijos teikimu buvo skiriamos tik sunkiausios pagal griežtumą nuobaudos (paskatinimo priemonės – perkėlimo iš paprastosios į lengvąją grupę panaikinimas bei perkėlimas iš paprastosios į drausmės grupę), darytina išvada, jog nuteistiesiems, sankcijos už režimo reikalavimų pažeidimus yra taikomos labai dažnai ir ši praktika laikui bėgant žymiai nekinta. Tai puikiai iliustruoja 2012 m. LVAT nutartis, kurioje kaliniui buvo uždrausta 1 mėnesį pirkti maisto produktus įkalinimo įstaigos parduotuvėje už tai, jog įėjus pataisos įstaigos administracijos atstovui į patalpą, jis neatsistojo ir nepasisveikino. Pažymėtina, kad nurodyto fakto pareiškėjas iš esmės neginčija, o, atvirksčiai, jį pateisino tuo, kad, jo

¹⁶⁵ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹⁶⁶ Ten pat.

¹⁶⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus Socialinės rehabilitacijos tarnybų 2015 m. veiklos ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>.

manymu, Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 73.2 p.¹⁶⁸ reikalavimas atsistoti ir pasisveikinti yra neteisėtas, nes diskriminuoja nuteistuosius. Teisėjų kolegija, nesutikdama su tokiu pareiškėjo teiginiu, pažymėjo, kad aptariamas reikalavimas yra nuteistiesiems nustatyto elgesio taisyklių elementas, kuris savo išraiška ir paskirtimi atitinka LR BVK 112 ir 137 str. nustatytus pataisos įstaigų režimo ir nuteistųjų socialinės reabilitacijos siekiamus tikslus ir savaime neturi jokių nuteistųjų orumo pažeminimo požymių¹⁶⁹. Šis pavyzdys, įrodantis, jog net už menkiausią pažeidimą nuteistajam yra skiriamos nuobaudos, nėra atsitiktinumas. Tokių atvejų teismų praktikoje galime rasti ne vieną. Pavyzdžiui, dar vienoje nutartyje pažymėta, jog pareiškėjui buvo skirtas papeikimas už tai, kad kalinimo įstaigoje patikrinus pareiškėjo asmeninį kompiuterį „Asus“ nustatyta, jog jis buvo įjungtas ne dienotvarkėje nustatytu metu – 2014 m. kovo 2 d. 7:29 val., tuo tarpu kai naudojimosi kompiuteriu laikas yra nuo 18:10 val. iki 21 val. Nors pareiškėjas paaiškino, jog kompiuterį įjungė tam, kad patikrintų ar kompiuteris veikia po to, kai jis nukrito ant žemės, tačiau teisėjų kolegija pažymėjo, jog tai, kad kompiuteris buvo įjungtas siekiant įsitikinti, ar jis numestas nuo stalo veikia, savaime nepaneigia paties pažeidimo padarymo fakto. Šiuo atveju pareiškėjas žinojo ir (ar) turėjo žinoti, kad kompiuterį įjungia dienotvarkėje tam, t. y. naudojimuisi kompiuteriu, neskirtu laiku ir tai daro pažeisdamas laisvės atėmimo bausmės režimo reikalavimus. Be to, pareiškėjas, siekdamas išaiškinti ar kompiuteris veikia, žinodamas jam taikomus draudimus, galėjo pasirinkti kitą elgesio modelį, pavyzdžiui, kreiptis į administraciją dėl kompiuterio įjungimo dienotvarkėje nenumatytu metu, siekiant išsiaiškinti, kad jis veikia ar sulaukti dienotvarkės numatyto laiko, kai bus galima naudotis kompiuteriais, o to pareiškėjas nepadarė¹⁷⁰. Dar vienoje nutartyje, kurioje LVAT pripažino, jog nuobauda (papeikimas) buvo paskirta teisėtai ir pagrįstai, ji buvo skirta už tai, kad pareiškėjas įėjęs į Pravieniškių pataisos namų-atvirosios kolonijos Apsaugos ir priežiūros skyriaus tarnybinių kabinetą, kreipdamasis į pareigūną, neprisistatė, nepasakė savo pavardės¹⁷¹. Pastebėtina, jog tokia nuobaudų taikymo praktika už menkiausius elgesio nukrypimus yra kritikuotina,

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. sausio 20 d. įsakymas nr. 1R-22 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 10-494.

¹⁶⁹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. gruodžio 19 d. nutartis administracinėje byloje V.K. v. *Vilniaus pataisos namai ir Lietuvos valstybė*, nr. A¹⁴³-2190-12.

¹⁷⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje D.L. v. *Pravieniškių namai-atvirosi kolonija*, nr. A¹⁴⁹⁰-858/2015.

¹⁷¹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. vasario 29 d. nutartis administracinėje byloje A.S. v. *Pravieniškių pataisos namai-atvirosi kolonija*, nr. A⁴³⁷-146/2016.

nes ji ne tik neatitinka Europos kalėjimų taisyklių 56.1. p.¹⁷² įtvirtintos nuostatos, jog „drausminės nuobaudos turi būti skiriamos tik kraštutiniais atvejais“, tačiau teismo argumentai bei pasiūlytas galėjęs būti pareiškėjo elgesio modelis neatitinka bendražmogiškų principų: tokia procedūra, jog nukritus tam tikram daiktui, įtariant jo sugedimo faktą, nuteistasis negali tiesiog jo įjungti ir patikrinti, o turi kreiptis į administraciją dėl daikto įjungimo ir patikrinimo, taip pat tai, kad už neprisistatymą, vardo nepasakymą, skiriamos nuobaudos, tik dar labiau nutolina nuteistąjį nuo laisvės atėmimo vietose dirbančių pareigūnų, nuo įprasto gyvenimo visuomenėje, už pataisos įstaigos ribų. Resocializacija – tai specifinis reformuojamasis-koreguojamasis auklėjimas, formuojantis asmenų motyvacijos pokyčius¹⁷³, todėl darbo autorės nuomone, formalių nuobaudų skyrimas, atgrasių santykių tarp nuteistųjų bei pareigūnų formavimas, ne motyvuoja, o veikia priešingai.

LVAT yra ne kartą akcentavęs, jog „nuteistiesiems nustatytų pareigų ir draudimų tikslas – užtikrinti tvarkos palaikymą bausmės vykdymo metu, būtinybė palaikyti drausmę, sukurti būtinas sąlygas normaliai pataisos įstaigų veiklai. Įstatymu nustatytas privalomumas atlikti tam tikrus veiksmus arba susilaikyti nuo jų garantuojamas įstatymu numatytomis bausmių vykdymo teisės prievartos priemonėmis – drausminėmis nuobaudomis. Pažymėtina, kad pagal BVK 142 str., laisvės atėmimo bausmę atliekančiam nuteistajam šių pareigų (bausmės atlikimo režimo reikalavimų) nevykdymas yra pakankamas pagrindas jam skirti šioje teisės normoje nustatytas nuobaudas“. Įvertinus šią poziciją, manytina, kad prieš skiriant nuobaudą, turi būti vertinama ar tam tikros pareigos neatlikimas sukėlė tokių pasekmių, kad nuobaudos skyrimas būtų proporcingas padarytam pažeidimui. Europos kalėjimų taisyklių 57.1. p.¹⁷⁴ numatyta, jog „drausmės pažeidimu gali būti laikomas tik toks elgesys, kuris gali kelti grėsmę tinkamai tvarkai, saugumui ar apsaugai“. Todėl, pavyzdžiui, tokia praktika, kuomet nuteistajam nuobauda skiriama už tai, kad ne miego metu (apie 7 val. 20 min) miegojo savo lovoje pilnai nusirengęs ir apsiklojęs antklode, yra kritikuotina¹⁷⁵. Šioje nutartyje, teismas, įvertinęs nustatytas aplinkybes, konstatavo, jog praėjus kėlimosi laikui (7 val. 00 min.) pareiškėjas dar nebuvo atsikėlęs, todėl šiais savo veiksmais pažeidė Vilniaus pataisos

¹⁷² 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹⁷³ MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 28.

¹⁷⁴ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹⁷⁵ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. balandžio 16 d. nutartis administracinėje byloje *M.S. v. Vilniaus pataisos namai*, nr. A⁷⁴⁰-442/2015.

namų direktoriaus patvirtintą nuteistųjų dienotvarkę. Teisėjų kolegija nusprendė, kad ginčijamas atsakovo Vilniaus pataisos namų direktoriaus nutarimas buvo pagrįstas objektyviais duomenimis bei konkrečiomis normomis, kurios sudarė pagrindą skirti nuobaudą – draudimą iki vieno mėnesio pirkti maisto produktus, o paskirta nuobauda atitinka pažeidimo pobūdį ir negali būti laikoma per griežta. Pabrėžtina, kad kiekviena nuobauda sukelia tam tikras teises pasekmes, todėl skirti jas reikia itin atidžiai, kiekvienos nuobaudos griežtumas turi atitikti pažeidimo rimtumą¹⁷⁶. Manytina, kad šiuo atveju tai, kad pareiškėjas laiku neatsikėlė nėra pakankamas pagrindas paskirti nuobaudą, draudžiančią iki vieno mėnesio pirkti maisto produktus.

Pastebėtina, jog nuobaudų skyrimo procedūrai įtaką turi įkalintųjų bei pataisos įstaigų darbuotojų santykiai. Nors Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 202 p.¹⁷⁷ numatyta, jog tik pataisos įstaigos direktorius arba jį pavaduojantis pareigūnas turi teisę nuteistiesiems skirti nuobaudas, nustatytas LR BVK, tačiau režimo reikalavimų pažeidimus fiksuoja pataisos įstaigos pareigūnai. Pritartina G. Sakalausko nuomonei, jog „darbuotojų ir kalinių santykio išvengti neįmanoma, nors daliai darbuotojų galbūt ir norisi nuo kalinių atsiriboti. Jeigu šių santykių pobūdis paliekamas savieigai, jų pragmatiškai nekuriant, nereflektuojant, nenubrėžiant aiškių žmogiško bendravimo principais grįstų ribų, konfliktus sprendžiant formaliomis nuobaudomis ar galios demonstravimu bet kurioje, o tuo labiau uždaroje institucijoje, formuojasi ne tik bausmei atlikti, bet ir kasdieniam darbui sunkiai pakeliama atmosfera“¹⁷⁸. Priešingai, Kankinimų prevencijos komitetas yra nurodęs, jog „skatinant konstruktyvius, o ne konfrontacija pagrįstus santykius tarp kalinių ir darbuotojų, mažėja bet kurio kalėjimo aplinkai būdinga įtampa ir tuo pačiu metu žymiai mažėja smurto atvejų ir netinkamo elgesio kalinių atžvilgiu tikimybė. Trumpai tariant, Kankinimų prevencijos komitetas pageidauja įsitikinti, kad priežiūrą ir kontrolę lydi bendravimas ir rūpinimasis. Tokia praktika toli gražu nekelia grėsmės pataisos įstaigos saugumui, o gali žymiai jį sustiprinti“¹⁷⁹. Taip pat Kankinimų prevencijos komitetas pabrėžia, jog „tikras profesionalumas reikalauja, kad pataisos įstaigų personalas galėtų bendrauti su kaliniais žmoniškai ir tinkamai, sykiu skirdamas

¹⁷⁶ 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ 60.2. p. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹⁷⁸ SAKALAUSKAS, G. Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai. Iš *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, nr. 10, p. 64.

¹⁷⁹ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 17.

dėmesį saugumo ir tvarkos klausimams. Remdamasi tuo, įstaigų vadovybė turėtų skatinti personalą proto ribose pasitikėti kaliniais ir laukti iš kalinių pusės noro tinkamai elgtis. Skatinant konstruktyvius ir pozityvius kalėjimų personalo ir kalinių santykius ne tik mažėja smurto atvejų pavojus, bet sykiu tai leidžia sustiprinti kontrolę ir saugumą. Savo ruožtu, personalas jaučia didesnę pasitenkinimą savo darbu¹⁸⁰. Įdomu tai, jog 1971 m. žymus psichologas P. Zimbardo atliko „Stanfordo kalėjimo eksperimentą“, kuris tapo vienu žymiausių tyrimų apie žmogaus atsaką į įkalinimą. Eksperimento dalyviai buvo atsitiktinai suskirstyti į kalinius ir prižiūrėtojus bei nugabenti į netikrą kalėjimą. Deja, šį eksperimentą teko nutraukti net jam neįpusėjus dėl nebevaldomos padėties: kilo riaušės, keletas prižiūrėtojų tapo labai sadistiški – ypač nakties metu, kai buvo manoma, kad vaizdo kameros yra išjungtos, vienam kaliniui pasireiškė psichosomatinis bėrimas po to, kai šis kalinys suprato, jog jam duoto pažado nesilaikoma. Bandymo metu patalogiškas dalyvių elgesys ir nepagrįsti žiaurūs kankinimai įrodė žmogaus psichologinės būsenos priklausomybę nuo ribojančios neigiamos aplinkos¹⁸¹. Atsižvelgiant į šiuos teiginius, darytina išvada, jog tokiais, aukščiau paminėtais teismų praktikoje egzistuojančiais atvejais, pataisos įstaigose dirbantiems pareigūnams sureagavus į nuteistojo tam tikrą elgesį švelniau, būtų išvengta formalių nuobaudų skyrimo, tuo pačiu būtų išvengta ir nuteistojo padėties griežtinimo be svarbaus pagrindo. Be to, kaip nurodo Kankinimų prevencijos komitetas, tokiu pasitikėjimu, bendravimu lydimi santykiai, veikia nuteistąjį teigiama linkme.

Ne mažiau svarbu paminėti probleminį aspektą, susijusį su LR BVK 143 str. 8 d. 2 sakinyje įtvirtinta nuostata, kuri numato, jog nuteistasis turi teisę šio Kodekso 183 str. nustatyta tvarka apskųsti jam paskirtą nuobaudą aukštesniam pagal pareigas pareigūnui, tačiau skundo padavimas nuobaudos vykdymo nesustabdo. Darbo autorės nuomone, ši LR BVK nuostata nėra teisėta, nes (iki 2016 m. balandžio 1 d. įsigaliojusių pakeitimų) pasitaikydavo atvejų, kuomet už režimo reikalavimų pažeidimą asmuo praleisdavo tam tikrą laiką, pavyzdžiui, drausmės izoliatoriuje, o tuomet būdavo pripažinta, jog paskirta nuobauda neteisėta. Manytina, jog siekiant apsaugoti laisvės atėmimo vietose esančių nuteistųjų teises, ši nuostata turėtų būti pakeista iš esmės.

Bausmių vykdymo sistemoje resocializacija yra laikytina pačiu svarbiausiu įkalinimo tikslu, kurio turi būti nuosekliai siekiama, todėl prieštarautina J. Blaževičiaus nuomonei, jog „tokia nuteistųjų laikymo sąlygų ir teisinės padėties kitimo sistema taikant

¹⁸⁰ 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>, p. 22.

¹⁸¹ *Stanfordo kalėjimo eksperimentas* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą <<http://psichologas.lt/eksperimentas/>>.

nuobaudas, bausmių vykdymo įstatymo dėka leidžia valdyti nuteistųjų laisvės atėmimu elgesį, nukreipti jį į teisės aktams paklusnų, naudingą visuomenei gyvenimo būdą pusę¹⁸² ir sutiktina su G. Sakalausko nuomone, jog „atskiromis bausmių vykdymo teisės normomis įtvirtintas resocializacijos tikslas leisti keisti įkalinimo sistemą Lietuvoje iš esmės, ne vien kosmetiškai, o vienas iš tokių pasikeitimų galėtų būti kylančių konfliktų sprendimas ne itin dažnai taikomomis formaliomis nuobaudomis, bet į mokymąsi orientuotais metodais“¹⁸³.

¹⁸² BLAŽEVIČIUS, J., *et al.* Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 404.

¹⁸³ SAKALAUSKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2007, nr. 2 (20), p. 132-133.

Išvados ir pasiūlymai

1. Atlikta teisės aktų, reglamentuojančių režimą laisvės atėmimo vietose, istorinės raidos analizė atskleidė, jog „nusikaltėlių pataisymas bei nubaudimas“ kaip vienas iš laisvės atėmimo bausmės tikslų, yra žinomas dar nuo „Suimtųjų statuto“ (galiojusio prieš daugiau nei 100 metų), o režimui keliamų reikalavimų formuluotė bei idėja yra beveik tokia pati, kokia buvo reglamentuota 1971 m. galiojusiame RTFSR pataisos darbų kodekse. Atsižvelgiant į tai, daroma išvada, jog toks režimo reglamentavimas nebeatitinka dabartinių visuomenės poreikių.
2. Režimo sąvoką daugelis autorių apibūdina kaip diferencijuotą laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visumą. Deja, tiek LR BVK, tiek įvairių Lietuvos mokslininkų publikacijose įtvirtinta režimo sąvoka neatitinka tarptautiniuose ar užsienio šalių teisės aktuose naudojamos sąvokos, kur ji suprantama kaip bendra tvarka, bendros taisyklės, bendri reikalavimai. Lietuvoje režimas laikomas pataisos priemone, kas žalingai leidžia įkalintą asmenį laikyti taisytinu objektu, tramdyti, izoliuoti ir bausti. Skatinant nacionalinių teisės aktų atitiktį tarptautiniams standartams, siūlytina keisti režimo sąvokos bausmių vykdymo sistemoje vartojimą, žodį „pataisa“ keičiant į žodį „resocializacija“, kurie skiriasi iš esmės.
3. Pagrindiniai režimui keliami reikalavimai neatitinka LR BVK 1 str. 2 d. nors ir netiesiogiai, bet įtvirtinto resocializacijos tikslo. Visiškai izolius asmenį nuo visuomenės, nuo pareigūnų, nuo kitų nuteistųjų, nuolat jį prižiūrint, nuteistų asmenų socialiniai įgūdžiai ne tik, kad nėra formuojami, bet yra skatinamas jų praradimas. Dėl šių ir kitų priežasčių, siekiant sumažinti tiek įkalinimo, tiek tokio režimo laisvės atėmimo vietose žalą, būtina kuo dažniau taikyti įkalinimo atvėrimo formas. Deja, Lietuvoje, šios procedūros apipintos nepagrįstomis abejonėmis, įvairiais mitais, dėl kurių jų taikymo galimybės beveik neišnaudojamos. Todėl siūlytina lengvinti įkalinimo atvėrimo formų taikymo sąlygas, taip suteikiant galimybę didesniai įkalintų asmenų skaičiui pasinaudoti išvykimu už laisvės atėmimo vietos ribų ar atostogų galimybe.
4. Norint tobulinti bausmių vykdymo sistemą, neatsilikant nuo regiono teisinės-kultūrinės erdvės, Lietuvos laisvės atėmimo vietose privaloma mažinti įkalintų asmenų izoliavimo laipsnį, didinti ryšių su artimaisiais palaikymo galimybę, kuo dažniau įgyvendinant asmens teisę paskambinti telefonu bei teisę į trumpalaikius ir

ilgalaikius pasimatymus, ypač atsižvelgiant į kalėjimuose drausmės grupėms priskirtus nuteistuosius, kuriems galimybė į pasimatymus išvis nėra suteikiama.

5. Lietuvoje stengiantis užtikrinti vieną iš pagrindinių režimo reikalavimų, sudaryti skirtingas laikymo sąlygas nuteistiesiems, susiduriama su laisvės atėmimo vietų perpildymo (arba ribinio jų skaičiaus) problema. Pažymėtina, kad tokia situacija turėtų būti sprendžiama ne naujų įkalinimo vietų sukūrimu, o laisvės atėmimo bausmės retesniu taikymu bei trumpesne šios bausmės trukme.
6. Nors nėra aišku, kaip po 2016 m. balandžio 1 d. LR BVK įtvirtintos nuobaudų sistemos pakeitimų, keisis jų taikymo tvarka bei statistika, tačiau atsižvelgiant į dabartinius duomenis, darytina išvada, jog nuobaudos yra taikomos per dažnai ir tam tikrais atvejais be tinkamo pagrindo. Todėl siūlytina siekiant asmens resocializacijos, geresnių laisvės atėmimo vietų darbuotojų bei įkalinųjų santykių, netaikyti nuobaudų formaliai už bet kokį elgesio nukrypimą, bet įkalinčius asmenis mokyti siekti gyvenimo tikslų teisėtais būdais ir priemonėmis bei skatinti jų gebėjimus, norą elgtis tinkamai. Taip pat atsižvelgiant į dažną nuobaudų, už režimo reikalavimų pažeidimus, draudimų nepaisymus, skyrimo statistiką, derėtų iš esmės apsvaistyti tokio nuteistųjų elgesio priežastis, atliekant tam tikrus įstatymo pakeitimus. Manytina, jog tokiu pavyzdžiu galėtų būti teigiama užsienio šalių praktika, kuomet įkalintiesiems leidžiama turėti mobiliuosius telefonus, tik užtikrinant asmenų, su kuriais bendraujama, rato kontrolę.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

1. Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai

- 1.1. 1957 m. liepos 31 d. Jungtinių Tautų tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės. Iš *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Sudarytojas M. Aidukas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 224-245;
- 1.2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 40-987;
- 1.3. 1987 m. vasario 12 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (1987) 3 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f856c>>;
- 1.4. 1992 m. spalio 19 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (92) 16 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <[http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(92\)+16+on+the+European+rules+on+community+sanctions+and+measures.pdf/01647732-1cf7-4ea8-88ba-2c041bc3f5d6](http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(92)+16+on+the+European+rules+on+community+sanctions+and+measures.pdf/01647732-1cf7-4ea8-88ba-2c041bc3f5d6)>;
- 1.5. 2006 m. sausio 11 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Rec (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/epr/epr_Lithuanian.pdf>;
- 1.6. 2002 m. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartai. CPT bendrųjų ataskaitų „svarbiausieji skyriai“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf>>;
- 1.7. 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) vizito Lietuvoje ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2014-18-inf-eng.pdf>>.

2. Lietuvos Respublikos teisės aktai

- 2.1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais);
- 2.2. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais);
- 2.3. *Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas* (oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1995 m. rugsėjo 27 d.). Vilnius: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo ministerijos, 1995;
- 2.4. 1971 m. liepos 15 d. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos pataisos darbų kodeksas. *LTSR įstatymų sąvadas*, 1971, nr. VIII-7;
- 2.5. 2001 m. liepos 5 d. Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 27, 29, 33, 41, 43, 451, 49, 52, 72, 721, 73, 77, 80, 81, 82, 831 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 471, 581, 79 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas nr. IX-430. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 62-2229;
- 2.6. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais);
- 2.7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. sausio 20 d. įsakymas nr. 1R-22 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 10-494;
- 2.8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugpjūčio 20 d. įsakymas nr. 1R-238 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo. *Teisės aktų registras*, 2015, nr. 12451;
- 2.9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. kovo 29 d. įsakymas nr. 1R-107 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Teisės aktų registras*, 2016, nr. 6412;
- 2.10. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas nr. 4/07-68 „Dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų priskyrimo pataisos įstaigų paprastajai, lengvajai ir drausmės grupėms kriterijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 38-1758;

- 2.11. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 10 d. įsakymas nr. V-362 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2014, nr. 12286;
- 2.12. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2015 m. rugpjūčio 31 d. įsakymas nr. V-320 „Dėl nuteistųjų, kuriems teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią pataisos įstaigą ar areštinę tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2015, nr. 13248;
- 2.13. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2016 m. sausio 27 d. įsakymas nr. V-25 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2011 m. kovo 3 d. įsakymo nr. V-82 „Dėl pataisos įstaigų įrengimo ir eksploatavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Teisės aktų registras*, 2016, nr. 1663.

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004;
2. BABACHNIKAITĖ, G., et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010;
3. BANDZEVIČIENĖ, R. *Penitencinė psichologija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009;
4. BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004;
5. BLAŽEVIČIUS, J., et al. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004;
6. BLUVŠTEINAS, J., et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai. 1994;
7. BUČIŪNAS, G. Bausmės vykdymas Lietuvos kalėjimuose (I). *Teisės problemos*, 1995, nr. 4, p. 24-35;
8. BUČIŪNAS, G. Bausmės vykdymas Lietuvos kalėjimuose (II). *Teisės problemos*, 1996, nr. 3, p. 83-95;
9. JOKUBAUSKAS, M. Tarptautinių teisinių laisvės atėmimo bausmės režimo standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 6 (84), p. 70-77;

10. KLIMKA, A.; APANAČIUS, M.; MISIŪNAS, J. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mintis, 1972;
11. KURY, H.; BRANDENSTEIN, M. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*, 2009, nr. 2 (64), p. 5-61;
12. MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001;
13. SAKALAUSKAS, G., et al. Baudžiamosios politikos tradicija Lietuvoje. Iš *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 19-35;
14. SAKALAUSKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2007, nr. 2 (20), p. 122-134;
15. SAKALAUSKAS, G. Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 2013, nr. 89, p. 37-54;
16. SAKALAUSKAS, G. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 133-153;
17. SAKALAUSKAS, G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2015, nr. 2 (88), p. 5-53;
18. SAKALAUSKAS, G. Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai. Iš *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, nr. 10, p. 52-67;
19. STALIORAITIS, P. V. *Administracinė veikla laisvės atėmimo įstaigose*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006;
20. ŠVEDAS, G. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
21. USIK, D. Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 4 (8), p. 339-355;
22. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2000.

Teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. liepos 24 d. sprendimas *Valašinas prieš Lietuvą* byloje, nr. 44558/98 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/VALASINAS_2001_sprendimas.pdf>;
2. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2008 m. rugpjūčio 1 d. *nutartis administracinėje byloje H.D. v. Pravieniškių 2 – ieji pataisos namai-atviroji kolonija ir Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos*, nr. A⁵⁰²-1405/2008;
3. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. rugsėjo 21 d. *nutartis administracinėje byloje V.U. v. Vilniaus 2 pataisos namai, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos Respublika*, nr. A¹⁴⁶-1235/2009;
4. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. sausio 11 d. *nutartis administracinėje byloje A.M. v. Lukiškių tardymo izoliatorius - kalėjimas ir Lietuvos valstybė*, nr. A¹⁴⁶-1427/2010;
5. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. sausio 23 d. *nutartis administracinėje byloje R.S. v. Alytaus pataisos namai, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos valstybė*, nr. A¹⁴⁶-115/2012;
6. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. gruodžio 19 d. *nutartis administracinėje byloje V.K. v. Vilniaus pataisos namai ir Lietuvos valstybė*, nr. A¹⁴³-2190-12;
7. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2013 m. vasario 6 d. *nutartis administracinėje byloje L.L. v. Marijampolės pataisos namai*, nr. A¹⁴⁶-224/2013;
8. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. vasario 5 d. *nutartis administracinėje byloje M.Z. v. Lietuvos valstybė*, nr. A²⁶²-858/2015;
9. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. vasario 17 d. *nutartis administracinėje byloje M.B. v. Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija ir Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos*, nr. A³³⁰-146/2015;
10. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. vasario 26 d. *nutartis administracinėje byloje R.D. v. Lietuvos valstybė*, nr. A⁴⁰³-575/2015;

11. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. balandžio 16 d. nutartis administracinėje byloje *M.S. v. Vilniaus pataisos namai*, nr. A⁷⁴⁰-442/2015;
12. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. spalio 20 d. nutartis administracinėje byloje *A.K. v. Lietuvos valstybė*, nr. A²³⁷⁹-520/2015;
13. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. lapkričio 3 d. nutartis administracinėje byloje *D.L. v. Pravieniškių namai-atviroji kolonija*, nr. A¹⁴⁹⁰-858/2015;
14. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2015 m. gruodžio 1 d. nutartis administracinėje byloje *M.A. v. Lietuvos valstybė*, nr. A¹⁹³¹-575/2015;
15. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. vasario 15 d. nutartis administracinėje byloje *J.S. v. Lietuvos valstybė*, nr. A⁷⁹⁰-624/2016;
16. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. vasario 29 d. nutartis administracinėje byloje *A.S. v. Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija*, nr. A⁴³⁷-146/2016;
17. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2016 m. kovo 31 d. nutartis administracinėje byloje *G.K. v. Lietuvos valstybė*, nr. A⁸⁸²-662/2015.

Kita praktinė medžiaga

1. *86 metų senolė pamokė kalėjimo valdžią* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 6 d.] Prieiga per internetą: <<http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/86-metu-senole-pamoke-kalejimo-valdzia.htm>>;
2. *Alytuje atidaromi pirmieji Lietuvoje pusiaukelės namai* [interaktyvu; žiūrėta 2016 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/131002>>;
3. *Council of Europe Annual Penal Statistics* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://wp.unil.ch/space/space-i/prison-stock-2014-2015>>;
4. *Oslo Sandaker pusiaukelės namų vadovas: kolegos lietuviai jau tapo mūsų draugais Lietuvoje* [interaktyvu; žiūrėta 2016 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/oslo-sandaker-pusiaukeles-yrr1.html>>;
5. *Pirmieji įspūdžiai apie šeimų susitikimo kambarius įkalinimo įstaigose* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/pirmieji-ispudziai-apie-4vv8.html>>;

6. *Pusiaukelės namai – pirmieji Lietuvoje* [interaktyvu; žiūrėta 2016 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaldep.lt/lt/apn/naujienos-apn/pusiaukeles-namai-pirmieji-lietuvoje.html>>;
7. *Režimas žodžio reikšmė* [interaktyvus; žiūrėta 2015 m. lapkričio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Re%C5%BEimas&wid=17191>>;
8. *Stanfordo kalėjimo eksperimentas* [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą <<http://psichologas.lt/eksperimentas/>>;
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ataskaita „Dėl priemonių, kurių buvo imtasi ar kurių numatoma imtis, siekiant įgyvendinti Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT) 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. vizito Lietuvoje ataskaitoje nurodytas rekomendacija [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2014-19-inf-ltu.pdf>>;
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2012 m. gegužės 17 d. atsakomasis raštas nr. (1.39) 7R-3730 „Dėl informacijos pateikimo“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/dok/atsakymas.pdf>>;
11. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. *2015 m. gruodžio 10 d. pažyma dėl skundo prieš Vilniaus pataisos namus, nr. 4D-2015/1-1593*;
12. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2015 m. lapkričio 20 d. ataskaita nr. 2015/1-99 „Dėl pažeidžiamų grupių žmogaus teisių padėties įkalinimo įstaigose: Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose ir Panevėžio pataisos namuose“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.kaldep.lt/download/15288/seimo%20kontolieriaus%20ataskaita.pdf>.
13. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2014 m. veiklos ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>;
14. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2015 m. veiklos ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>>;
15. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos planavimo ir projektų valdymo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2012 m. sausio –

- gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>;
16. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos biudžeto planavimo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2013 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>;
 17. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos biudžeto planavimo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2014 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>;
 18. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus „Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose 2015 m. sausio – gruodžio mėn. ataskaita“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>;
 19. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 2015 m. sausio – gruodžio mėn.“ [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>;
 20. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bendrojo skyriaus Socialinės rehabilitacijos tarnybų 2015 m. veiklos ataskaita [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kalejimu-departamentas/veikla/ataskaitos/metines.html>.

Santrauka

Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje dar nuo sovietinių laikų yra išlikusi pataisos koncepcija, pagal kurią režimas laisvės atėmimo vietose yra laikomas viena iš pataisos priemonių. Ši koncepcija skatina įkalinimo įstaigose tokią tvarką, kurioje asmuo yra laikytinas taisytinu objektu, jis nuolat kontroliuojamas, prižiūrimas, verčiamas paklusti tam tikrai priverstinei tvarkai. Kitaip tariant, tokiu režimu laisvės atėmimo vietose bei jo priemonėmis stengiamasi ne resocializuoti nuteistą asmenį, o laikyti jį saugiai izoliuotą bei priversti paklusti nustatyta tvarkai. Nagrinėjant režimo sampratą bei jo pagrindinius reikalavimus, akcentuojant tarptautinių standartų nuostatų reikšmę, šiame magistro darbe stengiamasi kritiškai vertinti Lietuvoje įtvirtintą reglamentavimą tiek režimo sampratos, tiek jo pagrindinių reikalavimų atžvilgiu.

Magistro darbe pabrėžiamas visiškos asmens izoliacijos bei nuolatinės priežiūros, kuomet asmuo praranda įvairius socialinius įgūdžius, žalingumas; aptariamas įkalinimo atvėrimo, kaip izoliacijos žalos mažinimo, galimybės retas taikomumas Lietuvoje. Taip pat analizuojamas dėl vyraujančios pataisos koncepcijos atsiradęs reikalavimas pareigas atlikti tiksliai ir nenukrypstamai, kuris lemia tai, jog priešingu atveju, menkiausiai nukrypsant nuo tam tikrų elgesio normų, asmeniui yra taikomos nuobaudos. Atsižvelgiant į Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą nuostatas, analizuojamas reikalavimas sudaryti nuteistiesiems skirtingas laikymo sąlygas, pabrėžiant laisvės atėmimo vietų perpildymo, atviro tipo įstaigų neišnaudojimo problemą. Taip pat šiame darbe aptariami nuo 2016 m. balandžio 1 d. įsigalioję laisvės atėmimo bausmės atlikimui reikšmingi teisės aktų pakeitimai (pavyzdžiui, nuobaudų – uždarymo į bausmės, drausmės izoliatorių, į karcerį atsisakymas, didesnio pasimatymų kiekio suteikimas nuteistiesiems), analizuojama paskutiniųjų metų statistika, lyginant duomenis su ankstesniųjų metų duomenimis.

Summary

Since the Soviet era, the concept of correction, according to which the regime in penitentiaries is considered to be as a mean of correction, still remains in the Lithuanian system of sentence enforcement. This concept in the penitentiaries encourages such order, where a person is considered to be an object of correction; the person is constantly controlled, supervised, and forced to obey a certain compulsory order. In other words, such regime in penitentiaries and its means are aimed not to resocialize the inmate, but to keep him/her isolated and force obeying the compulsory order. The analysis of the concept of regime and its key requirements emphasizes the significance of international standards, and this Master's thesis aims to assess the embedded regulation in Lithuania with respect to the concept of regime and its key requirements.

The Master's thesis emphasizes personal isolation and constant supervision, when a person loses various social skills, harmfulness; discusses a rare application of the opportunity to open the imprisonment, while reducing the harm of isolation, in Lithuania. Also, it analyses a requirement, which appeared due to the dominant concept of correction, to fulfil the duties accurately and coherently, which determines the fact that in other case, even a slightest derogation from certain standards of conduct will result in penalties. Considering provisions of the European Committee against torture and other cruel, inhuman or degrading behaviour or punishment, it analyses an unexploited issue of creating different holding conditions for inmates in open-type institutions, emphasizing crowded penitentiaries. Also, this thesis discusses significant amendments of legal acts on imprisonment with effect from April 1, 2016 (for example, withdrawal of penalties – holding in punishment, disciplinary ward, more meetings for inmates), analyses statistics of the last year and compares it with the last year's data.

Priedai

1 priedas

NUTEISTIESIEMS LEIDŽIAMŲ ĮSIGYTI IR TURĖTI MAISTO PRODUKTŲ, BŪTINIAUSIŲ REIKMENŲ IR KITŲ DAIKTŲ SĄRAŠAS

Eil. Nr.	Daikto pavadinimas	Pastabos
1.	Maisto produktai:	
1.1.	Duonos gaminiai	Gamintojo pakuotėse
1.2.	Pieno produktai	
1.3.	Termiškai apdoroti mėsos gaminiai	
1.4.	Termiškai apdorota žuvis	
1.5.	Vaisiai, daržovės (švieži, šaldyti, konservuoti)	
1.6.	Chalva, šokoladas, šokoladiniai saldainiai, džiovinti vaisiai, riešutai	
1.7.	Aliejus, margarinas	
1.8.	Arbata, kava, kakava	
1.9.	Sultys, gaivieji gėrimai, mineralinis vanduo	
1.10.	Prieskoniai, cukraus pakaitalai	
1.11.	Sausi dribsniai, sausa sriuba, sausi antrieji patiekalai, sausas sultinys	
1.12.	Kruopos, makaronai (išskyrus kamerose ir kamerų tipo patalpose laikomiems nuteistiesiems)	
1.13.	Kečupas, pomidorų padažas, sojų padažas, majonezas, garstyčios, krienai	
1.14.	Kiaušiniai (išskyrus kamerose ir kamerų tipo patalpose laikomiems	

	nuteistiesiems)	
1.15.	Maisto papildai	
2.	Drabužiai ir avalynė:	
2.1.	Kepurės (nedengiančios veido), šalikas, pirštinės	Išskyrus karinę ir kitokią uniformą ar uniformos elementus
2.2.	Apatiniai drabužiai	
2.3.	Viršutiniai drabužiai (įskaitant sportinę aprangą)	
2.4.	Chalatai	
2.5.	Paltai arba striukės	
2.6.	Kojinės arba pėdkelnės	
2.7.	Avalynė (įskaitant šlepetes ir sportinę avalynę)	
2.8.	Vaikų drabužiai ir avalynė	Nuteistosioms, auginančioms vaikus iki 4 metų
3.	Higienos priemonės:	
3.1.	Muilai, šampūnai, plaukų kondicionieriai, kūno dezodorantai arba antiperspirantai ir kitos kūno priežiūros priemonės, burnos skalavimo skystis, skutimosi kremai arba putos	Išskyrus gaminius, kuriuose yra etilo alkoholio, ir aerozolinius gaminius
3.2.	Skalbimo ir plovimo priemonės	
3.3.	Dantų pasta, dantų šepetėlis, tarpdančių siūlai arba šepetėliai ir dantų krapštukai, skutimosi šepetėliai, muilo, dantų šepetėlio dėklai, kempinės	
3.4.	Tualetinis popierius	
3.5.	Saugūs vienkartiniai skustuvai su nekeičiamais peiliukais	

3.6.	Šukos arba plaukų šepetys (be metalinių dalių)	
3.7.	Plaukų segtukai, gumytės	
3.8.	Moterų higienos reikmenys	
3.9.	Prezervatyvai	
3.10.	Vienkartinės nosinaitės, higieninės servetėlės, kosmetinė vata	
3.12.	Manikiūro priemonės (žirkutės, nagų žnyplės ir nemetalinė dildė)	
3.13.	Ausų krapštukai ir (arba) kištukai	
3.14.	Sauskelnės	
3.15.	Vaikų higienos reikmenys	Nuteistosioms, auginančioms vaikus iki 4 metų
4.	Kiti daiktai ir reikmenys:	
4.1.	Taksofono kortelės	
4.2.	Vokai, pašto ženklai, proginiai atvirukai, asmeninės nuotraukos ir kiti smulkūs asmeniniai daiktai, religinė simbolika, kalendoriai, knygos, laišakai, žurnalai, laikraščiai ir kiti periodiniai leidiniai, rašymo popierius, sąsiuviniai ir rašymo reikmenys	Išskyrus pornografinio ar smurtinio pobūdžio leidinius
4.3.	Baudžiamosios bylos medžiaga, nuosprendžių, nutarčių ir nutarimų nuorašai ar kopijos, valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, visuomeninių organizacijų bei tarptautinių institucijų atsakymai, kvitai	
4.4.	Reikmenys, skirti užsiimti individualia kūrybine veikla	Nuteistiesiems, gavusiems pataisos įstaigos direktoriaus leidimą
4.5.	Muzikos instrumentai	

4.6.	Plastikiniai arba mediniai stalo indai (lėkštė, šaukštas, puodukas, šakutė, peilis)	
4.7.	Tabako gaminiai ir reikmenys (pypkė, popierius, filtrai)	Išskyrus nepilnamečius ir asmenis, laikomus nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose ir Laisvės atėmimo vietų ligoninėje
4.8.	Žiebtuvėliai, degtukai	
4.9.	Rankiniai arba staliniai laikrodžiai	
4.10.	Dekoratyvinės kosmetikos gaminiai	Išskyrus gaminius, kuriuose yra etilo alkoholio, ir aerozolinius gaminius
4.11.	Rankšluosčiai	
4.12.	Patalynė (paklodė, užvalkalai pagalvei ir antklodei)	2 komplektai (nuteistosioms, auginančioms vaikus iki 4 metų, patalynės komplektų skaičius neribojamas)
4.13.	Lagaminai, krepšiai, kuprinės	
4.14.	Stalo žaidimai	Išskyrus pornografinio ar smurtinio pobūdžio stalo žaidimus
4.15.	Akiniai, kontaktiniai lęšiai, jiems skirtos dėtuvės ir kontaktinių lęšių priežiūros priemonės	
4.16.	Informacijos laikmenos	
4.17.	Šepetys (be metalinių dalių) drabužiams ir batams, batų tepalas	
5.	Elektros prietaisai:	
5.1.	Televizorius	
5.2.	Nešiojamasis kompiuteris arba kompiuterinių žaidimų aparatas	
5.3.	Vaizdo leistuvai	
5.4.	Radijo imtuvas arba garso grotuvas	

5.5.	Barzdaskutė	
5.6.	Plaukų džiovintuvas	
5.7.	Elektrinis virduklis	
5.8.	Skrudintuvas arba sumuštinių keptuvė	
5.9.	Ausinės	